

FÖRSVARSKRIGET I LIFLAND

1701 OCH 1702

HISTORISK AFHANDLING

AF

OTTO SJÖGREN.

STOCKHOLM. 1883.

KONGL. BOKTRYCKERIET.

P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Historien om det svenska Östersjöväldets grundläggning är af våra häfdatecknare utförligt beskrifven; huru derunder hvarje landstycke, hvarje stad eller fästning vunnits, det känner till stor del redan vår skolungdom. Åt skildringen af detta väldes sista kamp och slutliga undergång har man derimot helt flygtigt och mera i förbigående egnat sin uppmärksamhet för att i stället följa konungen, Karl XII, på hans skiftesrika bana i främmande land, der han offrade sin och sin härs hjeltekraft under jägtandet att gripa den guddömliga rättfärdigheten i ämbetet, Likväl står berättelsen om denna kamp i vida närmare samband med svenska folkets historia än hela raden af de i Polen förda striderna, som konungen utkämpade, visserligen med svenskt folk, men ej i svenskt syfte. Det svenska väldets sista strid i Östersjöprovinserna är ett smärtsamt minne att beröra, men ej ett minne att blygas öfver; den är rik på viktiga lärdomar, och den eger ett ej mindre fosterländskt än verldshistoriskt intresse. De män, som här, öfvergifna af sin konung och Sveriges hufvudhär, med bergfast trohet och beundransvärd sjelfuppoffring gjorde, hvad de kunde, för att värna det svenska väldets gräns mot en till slut förkrossande öfvermakt, kunde väl hafva förtjent en minnesvård både i häfden och i sången. Åtminstone må man fritt yrka, att de ej glömmas bort och att de icke orättvist eller obilligt dömas.

Nordberg, för hvilken denna historia synes utgöra ett obehagligt bihang till redogörelsen för Karl XII:s hjaltetater, behandlar den med stor vårdslöshet. Utförligare och tillförlitligare är, åtminstone för de första åren, berättelsen hos Adlerfeld. Likväl har, eget nog, just Nordbergs berättelse förnämligast lagts till grund hos dem bland följande tiders svenska häfdatecknare, hvilka bevärdigat detta ämne med någon uppmärksamhet: hos Lundblad, Fryxell och Bäckström. Carlson synes, åtminstone för det viktiga året 1701, vilja nästan aldeles förbigå historien om Liflands försvar. Liflands äldre

historieskrifvare, Kelch, Jannau och Gadebusch, hafva derimot åt detta ämne egnat en större uppmärksamhet. Synnerligen viktigt är Kelchs arbete, då författaren, sjelf samtida med händelserna och i nära beröring med styrelsen, erhöill och begagnade tillförlitliga underrättelser, hvarjämte äfven hans historieverk bär sanningskärlekens prägel. Då detta verks »Continuation», behandlande åren 1690—1707, ej utgafs af trycket förr än 1875, har den ej kunnat begagnas af Lundblad och Fryxell, men har förbisetts äfven af häfdatecknarne efter 1875. Åtskilliga tyska och ryska författare, som skrifvit Peter den stores historia — Gordon, Bergmann, Ustrjalloff, Karamsin m. fl. — gifva naturligtvis värdefulla upplysningar om förhållandena på den ryska sidan, men hafva derimot ej kunnat, måhända ej ens vårdat sig om att sanningsenligt redogöra för de svenska.

För en fullt tillförlitlig historia om det svenska Östersjövåldets fall äro imellertid de otryckta, ännu föga anlitade källorna inom vårt eget land synnerligen rika. Ensamt den Schlippenbachska brefsamlingen på riksarkivet innefattar helt visst 10,000 mest till Schlippenbach ställda men äfven af honom utfärdade skrivelser och aktstycken. Der finnas en mängd skrivelser från generalguvernörer, ståthållare, kommandanter och civila myndigheter, från härens officerare och sjökrigsbefälet, från befälhafvarne på den finsk-ingermanländska krigsskådeplatsen och från Karl XII:s högkvarter, skrivelser till Kongl. Maj:t, kungabref, plakat, rullor, specifikationer, memorial och hvarjehanda andra aktstycken. Öfver alla detaljer af försvarskriget i Östersjöländerna och öfver åtskilliga dermed sammanhängande förhållanden kasta dessa dyrbara arkivalier ett rikt ljus. En stor del af dit hörande handlingar kom först under sommaren 1882 riksarkivet till handa. Den digra samlingen, hvilken af forskare ej förut begagnats, ej ens i sin helhet varit för dem tillgänglig, innehåller, såsom man snart finner, mycket, som är egnadt att ställa förhållandena i en klarare dager och beriktiga några af häfdateckningens misstag. Detta lilla arbete är afsedt att påbörja meddelandet af en del jakttagelser, som gjorts vid studiet under, efter och i sammanhang med ordnandet af nämnda material.

Trots dessa och andra källors rikhaltighet veta vi dock ganska litet om den persons lefnadsomständigheter, till hvilken de många breffen skrivits och af hvilken det försvars-krig, hvarom nu kommer att berättas, leddes. Historieskrifvarne hafva hittills endast flygtigt vidrört honom, ja nästan behandlat honom som en »tvetydig» person, den man ej gerna sysselsätter sig med. Det är emellertid just *sådana* personers minne, som kräfver ett på utredning grundadt domslut. Sjelf har han också, det må man medgifva, vid sin vädjan till efterverldens dom fogat digra, för utredningen upplysande bilagor.

Den Schlippenbachska släkten var redan på 1300-talet bofast i Kurland och förgrenade sig äfven till Preussen. Johannes v. Schlippenbach, landtdomare i Goldingen (omkr. 1550), blef genom sin äldste son Marcus stamfader för den lifländska släktgrenen; hans andre son Kristofer blef fader till den i Kristinas och Karl X Gustafs historia välbekante Kristofer Karl v. Schlippenbach, hvars son Karl Fredrik gick ur svensk tjänst i preussisk. Marcus var farfars far till Wolmar Anton v. Schlippenbach¹⁾. Dessa släktförhållanden gifva en beaktansvärd synpunkt för mannens bedömande. Ett kosmopolitiskt eller, så att säga, totaleuropeiskt drag tillhör omisskänligen en stor del af våra adelsslægter. De hafva utgrenat sig åt flere håll och kunna således hafva sitt fädernesland litet hvarstades. Släktbandet, hvilket hos dem hålles i synnerlig helgd, sammanhåller dock de på många skilda orter lefvande medlemmarne. Troheten mot släkttraditionerna samt vården om släktens heder och samhällsställning kunna här alstra redbarhet och välförhållande äfven hos den, som ej genom nationela pligters oupplösliga band känner sig fäst vid något visst rike och dess styrelse. Man må förutskicka denna erinran, då berättelsen kommer att röra sig kring en man, som kämpade till svenska väldets försvar mot Ryssland och till slut, under ännu pågående krig, gick i rysk tjänst, dock under omständigheter, som göra hans handlingssätt fullt ursäktligt.

¹⁾ Utredningen af W. A. v. Schlippenbachs härstamning har förf. genom frih. M. Fleetwood erhållit från riddarhusets genealogiska samlingar.

W. A. v. Schlippenbach blef redan 1688 öfverstlöjtnant vid guvernören Soops regemente och var då lifländskt landtråd. På landtdagarne gjorde han sig känd som motståndare till reduktionen samt var en bland medlemmarne af det »residerande» utskott, som tillsattes på ridderskapskonventet i Wenden 1692¹⁾. I Patkuls farliga planer och de »residerandes» lagstridiga åtgärder synes han imellertid icke hafva tagit någon del, hvilket äfven kom honom till godo, då efterräkningen skedde. Vid den tiden (1693) förflyttades han som öfverstlöjtnant till prins Karls regemente och begaf sig till Stockholm, der han under de närmast påföljande åren vistades. Hos Karl XII stod han från början väl; i ett bref från 1701 anföres konungens yttrande, att han »städse tyckt om Schlippenbach»²⁾. Äfven hos enkedrottningen Hedvig Eleonora var han i ynnest.

Då kriget brutit ut i Lifland, önskade sig Schlippenbach tillbaka dit. Han erbjöd sig att på egen bekostnad derstädes uppsätta ett värfvadt dragonregemente, och det var naturligt, att Karl förklarade sig »upptaga med nådigt välbehag sådant dess underdåniga tillbud».³⁾ Regimentet var till största delen uppsatt redan i april 1700; det kom att bestå af 600 man, fördelade i 12 kompanier. Schlippenbach konstituerades då af generalmajor Otto Vellingk som öfverste för det samma och erhöll den 22 sept. genom uppgjord »capitulation» kunglig fullmakt på denna värdighet; sjelf bekostade han utrustningen af detta i krigets, närmast följande historia märkliga »Schlippenbachska dragonregementet», hvarimot regeringen åtog sig att genom månadspenningar bidraga till dess framtida underhåll.

Ryska kriget tog just vid denna tid sin början. Tsaren upprättade två stora vapenplatser, vid Novgorod och Pleskov; från den ena skulle han utföra Ingermanlands eröfring, från den andra understödja konung August uti Lifland, der saxarne redan innehade fästningarna Dünamünde och Kokenhusen samt höllo Marienburg besatt. Då Karl XII i oktober med svenska

¹⁾ Jfr. O. Sjögren, Johan Reinh. Patkul, historisk karaktärsbild s. 30.

²⁾ C. G. Roos till Schlippenbach, 14 sept. 1701.

³⁾ Krigsregistratnret, sept. 1700.

hären landsteg i Pernau, höll ryska hufvudhären som bäst på med att belägra Narva, och till denna stads undsättning beslöt sig konungen efter någon tvekan att tåga. Schlippenbach fick i uppdrag att med sitt regemente under tiden bevaka ryssarnes och saxarnes rörelser vid Liflands östra gräns. Raskhet och hurtigt mod utmärkte hans regementes första krigsföretag. Redan i oktober angrep han på Peipus en liten rysk eskader, som från Pleskov skulle gå med undsättning till lägret vid Narva; han tog då sju fullastade lodjor och eröfrade vid samma tillfälle den pleskovska adelsfanan, den första trofé, som de svenska vapnen vunno i detta krig. Detta bytesfång ansågs som ett godt förebud, och man gjorde stor sak deraf. Då svenskarne höllo sitt intåg i Reval (den 26 okt.) genom den ena stadsporten, infördes samtidigt den tagna fanan i högtidståg genom den andra.

Under de första vintermånaderna uppehöll sig Schlippenbach med sitt regemente i närheten af Dorpat. Till denna nejd närmade sig äfven Karl XII, då han efter sin seger vid Narva tågade ned uteder Narvaån till Peipus och förlade sitt vinterqvarter inom de halfraserade murarne af den gamla adelsborgen Lais vid estländska gränsen. Återstoden af den slagna ryska hären samlade sig imellertid snart till en del i Pleskov, tsarens högqvarter, der de samlade, välbehållna truperna snart uppgingo till nära 23,000 man¹⁾. Snart hemtade sig tsaren från den ögonblickliga bedöfning, som nederlaget vid Narva medfört, och arbetade med kraft på krigets fortsättning. Svenska arméen, vida svagare till numerären samt medtagen af brist och farsoter, var derimot i ett bedröfligt läge. Så länge man ännu såg ställningen med *svenskt* öga, kunde man icke vara blind för den verkliga faran eller tveka, hvad man borde göra för att afvända den. Sjelf insåg då Karl XII henne klart. Redan i januari, således midt i vintern, beredde han sig till ett tåg mot Pleskov för att genom dess eröfring i tid trygga sig mot ett ryskt angrepp. Cronhiort skulle företa en diversion från finska gränsen, Stenbock norr ifrån tåga mot Augdov, Spens söder ut mot Petsjory och Schlippenbach angripa saxarne vid Marienburg. I februari bröt Schlippen-

¹⁾ 22,987 enl. Journ. de Pierre le gr. I. 34.

bach med sitt regemente upp från Erestfer, der han då uppehöll sig. Han tågade ned till Marienburg, slog saxarne på öppna fältet och eröfrade sedan slottet. Derefter förenade han sig med Spens och gick öfver gränsen mot Petsjory. Den der stående ryska styrkan kastades i en sammandrabbning öfver ända; staden sattes sedan i brand, men af brist på artilleri kunde man ej intaga det till fästning förvandlade klostret i stadens närhet ¹⁾. Spens och Schlippenbach återvände imellertid snart, då det tillämnade företaget mot Pleskov måst öfvergifvas.

Som sydöstra gränsen nu började betänkligt oroas af ryssarne, tog Schlippenbach sitt högqvarter i Marienburg. Om ett af deras härjningståg i slutet af mars berättar Schlippenbach²⁾, att ryssarne »nedgjort en mängd menniskor och varit så grymma, att de slungat tre dagar gamla barn mot väggarna.» Han hämnades imellertid högst eftertryckligt dylikt ofog. Under de följande båda månaderna företog han upprepade ströftåg öfver ryska området och skall dervid hafva uppbränt omkring 1000 byar³⁾. Han satte derigenom sådan skräck i ryssarne, att gränsen på detta håll för en tid fredades. Under tiden led hans regemente ganska stor nöd, då det af styrelsen utlofvade månadsunderhållet ej utbetalades. I skrifvelse af den 22 maj lät Karl generalguvernementet i Riga veta, att Schlippenbach »mycket lamenterat öfver dess anförtrödda regementes miserable och slätta tillstånd», och föreskref snar utbetalning. Denna måtte imellertid hafva dröjt, ty Schlippenbach återkom med »jämmerlig klagan öfver regementets stora nöd och elände». Konungen skref då: »Det skulle vara oss mycket okärt, om detta regemente, hvaraf vi allareda hafva haft så god tjenst, i mangel af nödigt uppehälle skulle blifva ruineradt»,⁴⁾ och månadspenningarne torde väl då ändtligen hafva utfallit.

¹⁾ Melch, Lief. Hist. (Continuation) s 179. Sarauw, Feldz. Karl XII p. 67.

²⁾ Rapport af den 28 mars (Aussage, so der gefangene Cosacke etc.) Här framställes för första gången (genom den fängne kosaken) utsigten till ett förbund mellan Karl XII och Mazepa, hvilken förklarades villig att med 40,000 man lemna någon främmande potentat bistånd, »vore det också konungen af Sverige sjelf».

³⁾ Öfver 1000 enl. Nordberg. I. — »Ej öfver 1000», enl. Bergmann, Peter d. Grosse II 59.

⁴⁾ Krigsregistraturet maj 1701.

Tsaren ämnade enligt den i Birsén uppgjorda anfallsplanen själf inbryta i Ingermanland och sända till konung Augustus hjälp 20,000 man, hvilka skulle af honom förseas med tyska officerare och inöfvas i regelbunden krigföring. Dessa trupper skulle understödja saxiska hären vid inbrottet i Lifland. der Kokenhusen var ämnadt till stödjepunkt och utfallsport. Karl XII:s fälttågsplan var äfven offensiv och åsyftade ytterst Pleskovs eröfring; så sades det åtminstone, att nästa vinter-
 kvarter skulle der tagas.

Medan för denna plans utförande konungen drog ned mot Düna, Rudolf Horn tågade mot Augdov och Cronhiort gjorde en ny diversion öfver finska gränsen, lemnades åt Schlippenbach den, som det då kunde tyckas, blygsamma uppgiften att hålla vakt vid lifländska gränsen. Utom sitt regemente, redan förstärkt med en (till regemente ämnad) värfvad squadron (lifländska dragonerna) under hans bror Adam Joh. v. Schlippenbach, fick han nu under sitt överbefäl två finska rytteri-regementen (Åbo läns och Karelen), två små dragonkårer, och tre till regementen ämnade fotfolksbataljoner. Dessa trupper, som sedan borde ytterligare förstärkas med landmilis, anslogos till 6,000 man ¹⁾. Ingen kunde då ana, att i en snar framtid, sedan den ursprungliga planens fullbordande öfvergifvits, just Schlippenbach skulle på sin lott hafva den svåraste uppgiften och under en tid nästan ensam bära den öfvervældigande tyngden af det svenska Östersjöväldets försvar.

Då konungen i slutet af juni aftågade från Dorpat öfver Wolmar och Wenden till Riga, bröt äfven den ryska hjälphären upp i två afdelningar, den ena längs norra Dünastranden till Kokenhusen, som inredts till en befäst lägerplats, tillräcklig för 12,000 man, den andra, under Rjepnin, längs södra Dünastranden till saxiska hufvudhären; en tredje här var kvar vid Petsjory. »I Kokenhusen», hette det i bref till Schlippenbach ²⁾, »befinna sig 1,000 man saxiskt infanteri, 500 man kavalleri och 10,000 ryssar, hvilka sistnämnda ganska starkt måste arbeta och exercera; men då de ej göra så väl, som saxarne vilja hafva det, hafva de en äkta rysk bastonade att vänta.» Till 10,000

¹⁾ C. Stuart, 17 Juni.

²⁾ Öfverstelöjtn. J. H. Brandt, 12 Juli.

man uppgafs äfven härafdelningen på andra Dünastranden¹⁾. Redan gjordes spridda inbrott af ryssar och saxare öfver gränsen, och man väntade sig ett anfall i större skala²⁾. Öfverstlöjtnant A. C. De la Gardie, som med sin fotfolksbataljon stod i Kirrumpä (mellan Marienburg och Dorpat) kände sig svårt ansatt, hvarför Åbo läns ryttarregemente dit förlades.

Den 10 juli stod Dünasläget. Då Karl XII ett par dagar derefter med sin segrande här bröt upp mot Kokenhusen, drogo sig de der förlagda ryssarne öfver gränsen till Petsjory, medan Rjepnins kår på annan väg återvände till Pleskov. Bland ryska trupperna rådde nu stor förskräckelse. Rudolf Horn skref derom (26 juni) till Schlippenbach, »att fienden vid erfarande af saxarnes nederlag hafver uti Augdov fört ett jämmerligt väsen och alltid på deras språk ropat: Ah Dimene, Ah Dimene, ty nu vorde det dem gällande.»

Karls blotta anmarsch var nog för att medföra Kokenhusens fall. Den saxiske kommandanten, Bose, lemnade nämligen genast fästningen och begaf sig med sitt folk samt en återstod af de här förlagda ryssarne till Birsén. Karl-afsände derfor endast generaladjutanten C. A. Stackelberg med en liten truppstyrka för att taga Kokenhusen i besittning; sjelf bröt han upp till Birsén i hopp att der få hålla en ny batalj. Att han med denna marsch inleddes på en bana, hvarunder han för lång tid skulle skilja sin sak från Sveriges, anades väl då icke ens af honom sjelf.

Vid sitt aftåg hade Bose sökt spränga Kokenhusen i luften; men flertalet af de i minorna nedlagda brinnande luntorna slocknade af sig sjelfva så tidigt, att blott en jämförelsevis ringa del af fästningen ödelades; åtskilligt krigsförråd, deribland en mängd ryska och saxiska kanoner, 66 stora bomber³⁾ och 192 skeppund bly funnos inom fästningen och fördes till Riga, hvarifrån sedermera en betydlig andel af bytet sändes till Dorpat. Genom Kokenhusens fall förlorade sålunda ryssarne sin vapenplats inom sjelfva Lifland; men på afstånd reste

¹⁾ Så förlikas de skiljaktiga uppgifterna om Rjepnins truppstyrka, som än anslås till 20,000 man, än till 10,000.

²⁾ G. A. Strömfelt, 27 juni. A. C. De la Gardie 24, 28 och 29 juni.

³⁾ Fl. Thilaw, 20 och 21 juli. A. Zöge 24 juli. Jfr. Kelch s. 227.

sig deras makt allt mera hotande från de stora fältlägren vid Novgorod och Pleskov. Cronhiort hade snart funnit den ryska makten både till lands och på Ladoga vida starkare, än han väntat, och beredde sig snarare att afvärja än att utföra ett angrepp. Dagen efter Dünaslaget skref han till Schlippenbach: »Jag ämnar infalla och i Ryssland posto fatta, sedan några partier på sidorna gjorda äro. Skulle dock, mot all förväntan, fienden på Narva något tentera, så lär herr öfversten ej heller å sin sida underlåta att honom allt afbräck göra och staden undsätta. Men om han för stark mot mig kommer, att jag nödgades mig åt Nyen retirera, så tilltror jag herr öfverstens goda conduite, att han mig i allt nödfall möjligast secunderar, det äfven jag i allt fall å min sida göra vill.» Men då han väl gått öfver gränsen, fick han veta, att 7,000 ryssar, hvilka väntade ytterligare förstärkning, redan voro vid Ladoga på väg mot Nyen, och att redan vid midsommarstiden 15,000 man afsändts från Pleskov för att förstärka den ryska hären vid Novgorod ¹⁾. Han ansåg därför rådligast att vända om till den hotade gränsens betäckning.

Rudolf Horn hade måst göra en liknande erfarenhet. Det honom anförtrodda företaget mot Augdov hade visat sig utförbart, och de ryska förtruppernas ströftåg i Narvas närhet blefvo allt mer oroande. För hans storslagna hjeltesinne hägrade städse tanken att genom någon djerf bragd hålla ryssarne fjärran från våra gränser och skaffa dem att sköta inom eget land. Det oförvägna företaget mot Archangel hade af honom främjats och understöds. »Medan konungen på sitt håll är mycket occuperad», skref han (den 22 juli) till Schlippenbach, »bör man här till landets försvar tentera någon furieux capital entreprise, kosta hvad det kosta kan.» I sådant syfte förmådde han nu Cronhiort att begagna de i Ladoga befintliga fartyg »på den novgorodiska sidan»; sjelf ämnade han till lands »secundera samma entreprise»; ²⁾ å ett annat håll sände han på Peipus kanonbåtar, hvilka skulle drifva kaperi vid de ryska stränderna ³⁾. Han lifvades allt jämt af hoppet, att konungen, så snart denne fullföljt sin seger i

¹⁾ Cronhiort, 13 sept.

²⁾ R. Horn, 29 juli.

³⁾ Kelch s. 231

Kurland, skulle återvända för att genom Pleskovs och Novgorods eröfring fullborda ryssarnes nederlag.

Schlippenbachs egna officerare delade ej i ringa mån Rudolf Horns stridslust och glada förhoppningar. Sjelf bortfördes han dock ej af den påtriotiska känslöstämningen, och de glada förhoppningarna delade han måhända icke heller. Med den nyktra besinning, som i hans åtgärder städse röjes, gjorde han sig inga illusioner, utan såg med lugnt mod och kall, praktisk beräkning framtiden i ögat. Äfven om icke i sjelfva det honom gifna uppdraget att bevaka gränsen legat en maning att gå hufvudsakligen defensivt till väga, skulle han helt visst aldrig genom ett obetänksamt angrepp hafva kastat sin ringa styrka midt i gapet på en väldig, välförskansad fiendemakt, hvars säkra byte Lifland i händelse af motgång skulle hafva blifvit. Han fick i alla fall godt om bestyr, hvilka togo hans duglighet och verksamhetsdrift fullt upp i anspråk. För att närmare bedöma hans förfarande må man till en början kasta en blick på den honom anvisade krigsskådeplatsen vid lifländska gränsen.

Peipus skilde utåt en lång sträcka af gränsen Lifland från det ryska området. Vid sjöns norra strand, der den vigtiga orten Vasknarva låg, utflyter Narvaån, som vid staden Narva mynnar ut i Finska viken. I dessa vattendrag hade man ej blott ett naturligt bålverk mot fienden utan äfven en förbindelseled med Narva och den ingermanländska krigsskådeplatsen. Söder ut afsmalnar sjön betydligt och hopdrager sig vid Ismen till ett trångt sund, men vidgar sig längre ned åter till den s. k. Pleskovsjön, hvars stränder nästan helt och hållet lågo på ryskt område. Dessa vattendrag hade imellertid äfven sina stora vanskligheter: floden kunde i följd af grund och strömdrag icke utan svårighet beseglas samt var icke heller bred nog att synnerligt försvåra en fiendes öfvergång; sjön är ganska stormig samt har, synnerligen i sin södra del, en mängd sandbankar, skär och öar, på grund hvaraf, synnerligen under krigstid, segelfarten ingalunda var lättskött; fienden kunde lätt nog fatta fast fot på öarna, hvilka just i närheten af sundet vid Ismen voro störst och talrikast.

Öfver Narvafloden kunde imellertid svenska flottan underhålla någon förbindelse med Peipus och gjorde det äfven un-

der de första krigsåren. Vice-amiralen Gideon v. Numers, hvilken med en från Karlskrona utsänd eskader seglade i Finska viken samt öfver Neva i Ladoga, hade öfverinseendet äfven öfver den svenska sjömakten på Peipus. Under honom lydde nämligen i sin egenskap af sjöofficer kapten Jonas Hökeflycht, hvilken på Peipus förde ett skepp (Elefanten) med 10 kanoner, en jakt med 4 kanoner samt 4 slupar, allt med en besättning af på sin höjd 300 man¹⁾. Imellertid stod Hökeflycht äfven i hörsamhetsförhållande till Schlippenbach²⁾, med hvars gränsvakter han skulle samverka och till hvilken han vände sig vid förefallande behof. Han var stationerad vid Embachs mynning och hade der ett skeppsbyggeri, der nya farkoster (mest slupar och lodjor) förfärdigades och gamla upplagades; det stod under ledning af en särskild skeppsbyggmästare.

Högre upp i landet vid Embachfloden låg Dorpat, näst Riga Liflands förnämsta stad samt hufvudort i det gränssområde, som nu egentligen skulle försvaras. I närheten låg ett starkt slott, och sjelfva staden var äfven genom befästningar skyddad. Slottet var upplagsplats (ehuru rätt skralt försedd) för härens ammunition och krigsförråd; dess besättning borde utgöra 2,000 man, men var genom otjenstbarhet och utkommenderingar effektivt vida mindre, ibland endast 600 man. Kommendant derstädes var öfverste M. G. v. Tiesenhausen men tjensten sköttes vanligen af vice-kommendanten And. Zöge; befälet öfver manskapet, som till största delen utgjorde finskt folk, fördes af öfverste C. G. Skytte och öfv.-löjtn. J. J. Brandt; artilleriet kommenderades af major Kynnairdh. Styrelsen öfver staden fördes af den gamle ståthållaren G. A. Strömfelt, hvilken mycket anlätades för anskaffande af förnödenheter till hären; han stod ej i godt förhållande till

¹⁾ J. Hökeflycht, 28 juni.

²⁾ Hökeflychts instruktion af den 5 juli 1701 föreskref honom att »söka fienden, hvarhelst han sig finner i sjön med lodjor eller fartyg», att samverka med gränsvakternas befälhafvare samt (med Schlippenbachs egen hand tillagdt) att kommunicera med landthärens högkvarter. För erhållande af rekrytering och förstärkning hade han att vända sig till Schlippenbach. Den 28 juni begärde han 2 officerare och en underofficer från garnisonen i Dorpat. Den 18 juli beder han Schlippenbach »för Guds skull skaffa hit på flottan 50 goda svenska män, som jag kan kommendera; jag kan», tillägger han, »intet uträtta med dessa finnar.»

borgerskapet, som dessutom med otålighet fördrog bördan af de tryckande inqvarteringarna och leveranserna. Befolkningen utgjordes till någon del af ryssar, hvilka för sin religionsöfning hade särskild kyrka i staden. Till Dorpats försvar var den vid Embachmynningen förlagda lilla eskadern närmast afsedd. I närheten låg byn Kaster (vid Embach) samt högre upp mot norr (vid Peipus) byarne Aja och Allaskivi, hufvudorter för strandbevakningen, den sistnämnda äfven försedd med magasin för hären.

Söder ut vid det smala sundet mellan de båda sjöarne var landet lättare tillgängligt samt i följd af de talrikare adels-godsen mera lockande för fienden; från detta håll var också ett anfall på Dorpat mest att befara. Tre mil söder om Ismen låg här byn Rappin ytterst på gränsen vid stranden af den lilla ån Vibosco, hvilken under sitt nedersta lopp åtskilde det svenska och ryska området. Både för sitt viktiga läge och för de här upprättade magasinerna måste denna ort noga bevakas.

Söder om Vibosco stod Lifland i landfast sammanhang med det ryska området, hvilket med en smal flik sköt upp längs Pleskovsjöns vestra strand till nämnda flod. Här var också landet svårt hotadt och kräfde skydd af truppernas verksamhet. Hufvudvägarne gingo öfver orterna Casaritz och Rauge, hvilka lågo på ungefär tre mils afstånd från hvarandra. Ett stycke från Rauge låg staden Marienburg vid en sjö, i hvilken ett befäst slott reste sig på en holme. Slottets kommandant var major Florian Thilaw; här var ock förlagd en afdelning öselska dragoner jämte landmilis under öfverst-löjtnant J. H. Brandt.

Kort efter Dünaslaget, då det blef tydligt, att konungen ej ämnade snart återkomma, flyttade Schlippenbach sitt högkvarter från Marienburg till Kirrumpä, redan förut lägerplats för Abo läns kavalleriregemente. I norr och öster kringflöts denna ort nästan i halfcirkel af en å, som utfaller i Peipus, och var sålunda väl skyddad mot angrepp af en öfverlägsen styrka. Den låg närmare Dorpat, Ismen och Rappin, utan att dock vara långt aflägsen från Rauge och Marienburg.

De ryska stränderna af Peipus voro skogbevuxna och glest bebodda. Här låg norrut, snedt mot Dorpat, den lilla

staden Augdov, som var befäst och en vigtig utpost för ryska hären. Ett stycke sydost om Peipussjön och i förbindelse med denna genom en segelbar å låg Pleskov, den ryska härens stora lägerplats. Redan vid årets början voro här mer än 20,000 man samlade; att denna härstyrka allt jämt förstärkte sig, förnam man snart nog på svenska sidan, om man också ej visste, att det egde rum i så stor skala, som verkligen var förhållandet. Nu tillkom Rjepnins återvända armékår, men tillika hade då redan 15,000 man detacherats till Novgorod. Kring Petsjory, beläget i den vester om Pleskovsjön uppskjutande landfiken, stodo 10,000 man. Öfverbefälet fördes af den i krig mycket pröfvade äldre Sjeremetiev.

Tsaren uppehöll sig under juli och augusti månader i Pleskov. Uppbådade skaror från alla ändar af det stora riket hitströmmade: storryska bojarer med deras underhafvande, svärmar af kosaker, kalmuckiska och tatariska steppbor¹⁾). Det vid Narva förlorade artilleriet ersattes med nya kanoner, gjutna af nedsmälta kyrkklockor. Patkul, som kort efter Dünaslaget börjat mera uteslutande egna sin verksamhet åt tsarens tjänst, skaffade åt denna härmassa krigsbildade tyska officerare²⁾). De ryska trupperna ledo visserligen stor brist på lifsmedel, och det omtalades, att »de värfvade tsjerkesserna därför ville tåga hem igen»,³⁾ men äfven denna brist blef efter hand afhjelpt. Till en del utvecklade väl tsaren all denna verksamhet därför, att han ännu befarade ett anfall af svenska hufvudhären, helst som Karl XII någon tid efter Dünaslaget gifvit befallning om magasins anläggande vid vägen mellan Mitau och Pleskov; därför lät man äfven kring Pleskov uppföra betydande fältförskansningar och befäste ytterligare Petsjory⁴⁾).

Men på samma gång gjordes äfven anstalter till ett inbrott i Lifland. I Pleskovsjön byggdes en mängd nya lodjor, och ryssarne besatte åtskilliga holmar i Peipus, hvilka sedan tjänade dem till rofnästen. För de härjningståg, hvilka till en början närmast åsyftades, egnade sig synnerligen väl det

¹⁾ Bergmann, Peter der grosse II. 55.

²⁾ Jfr. O. Sjögren, Joh. Reinh. Patkul, hist. karaktärsbild, sid. 87.

³⁾ G. A. Strömfelt, 27 juni.

⁴⁾ Bergmann II. 56.

egendomligt inrättade ryska rytteriet, kosakerna, hvilka i synnerhet voro fruktansvärda, då det gälde att genom vidt spridda ströftåg oroa ett land samt genom sitt kringsvärmade beslöja hufvudhärens förehafvanden. Af dessa kosaktåg började Lifland tidigt hemsökas; redan i juni och juli månader hade ryssarne på vestra Peipusstranden bränt en stor mängd byar samt bortsläpat öfver 6,000 menniskor som fångar¹⁾. Tidigt befarades också ett angrepp af sjelfva hufvudhären; redan i maj månad skrefs från Dorpat, att »fienden lär mäktigt förstärka sig och röra sig mot oss»²⁾.

Mot denna väldiga makt stod den under Schlippenbachs befäl lemnade truppstyrkan i afseende på både antal och sammanhållning i en allt för uppenbar missproportion. Stora kadrer voro åt honom bildade, men att ifylla dem med afsedd manskapsnumerär visade sig redan från början ogörligt. Hans reguliera styrka utgjordes nu af två finska rytteriregementen (åboläniska och karelska, det förra dock ej fullständigt), ett inom Lifland fullständigt uppsatt och två ofullständiga dragonregementen samt fyra tillämnade fotfolksregementen, som dock stannade vid bataljoner (Skyttes, H. H. v. Liwens, A. C. De la Gardies och C. A. Stackelbergs³⁾). Denna styrka, ämnad att vara den lilla härens kärna eller »stam», utgjorde ungefär 3,000 man. Härtill slöt sig som »beväring» den lifländska och en del af den estländska landmilisen, utgörande mest fotfolk. Genom kongl. skrifvelse från Lais den 5 maj anbefaldes uppsättandet af två lifländska och ett estländskt landmilisregemente till fots; ett af de förstnämnda, anfördt af öfverste B. v. Pahlen, kom under Schlippenbachs befäl; det estländska, anfördt af öfverste W. H. Hastfer, stannade till Estlands försvar. De erhöles ur allmogens led dels genom utskrifning (1 man för 15 hakar), dels genom frivilligt inträde, som på åtskilliga sätt uppmuntrades. Af kronogodsarrendatorerna i fyra af landets kretsar

¹⁾ Bergmann II. 54.

²⁾ G. A. Strömfelt, 16 juli.

³⁾ Då Carlson VI, 456 uppgifver 4 dragonregementen och 2 bataljoner fotfolk, kan detta möjligen bero på en förvexling af de båda siffrorna. Visserligen kom S. att blifva klen försedd med fotfolk, men så illa, som här uppgifves, stod det dock ej till. Uppgiften, att hela denna styrka utgjordes af finskt folk, är icke heller riktig. Dessutom nämner ej C. om den stora andel, som est- och lifländska landmilisen hade i sitt lands försvar.

uppsattes de lifländska landtdragonerna, hvilka dock kommo att utgöra endast en sqvadron, kommenderad af öfverstlöjtn. H. G. v. Buddenbrock. Genom tid efter annan förnyade utskrifningar fick man immerfort nya bataljoner (ursprungligen tillämnade regementen) af landmilis, hvilka kommo under befäl af särskilda chefer (H. Hastfer, J. v. Buddenbrock, O. Rehbinder, J. Fr. v. Liphart; v. Pahlen m. fl., alla redan under året 1701). Dessutom förstärktes försvaret tidtals med bråkdelar af andra liniregementen eller landmilistrupper samt utkommanderingar från Dorpat, hvars garnisonsbefäl subordinerade under Schlippenbach. Detta förstärkningsfolk af mer eller mindre regelbunden och pålitlig art är naturligtvis svårt att till antalet beräkna; i medeltal torde det dock uppgått till 3,000 man. Schlippenbachs hela fältarmé kan således hafva utgjort 6,000 man, af hvilka dock endast hälften var att med säkerhet räkna på i ett fältslag. Utrustningen var ganska klen; på föda, kläder, ammunition och vapen led man stor brist. Hade än denna styrka kunnat hållas sammandragen på en plats, var det ändå uppenbart omöjligt att med den ensam kunna i längden hålla fältet mot den nyorganiserade ryska krigsmakten.

Liksom i bemödande att på Schlippenbach lägga ansvaret för den olyckliga utgång, som till slut blef oundviklig, förklarar man honom »begått ett fel» eller åtminstone valt¹⁾ att från början dela sin styrka. Liksom om han härutinnan haft något fritt val! Man nästan tyckes föreställa sig, att ryssarne ända till slagen vid Rappin och Rauge beskedligt hållit sig stilla i Pleskov; ja, Fryxell vill låta påskina, att de till och med till detta sitt stora angrepp skulle ha blifvit drifna genom H. v. Liwens utmanande inbrott öfver ryska gränsen. Af Schlippenbachs brevexling, ja till och med af Kelchs enkla berättelse får man imellertid ett helt annat intryck; man ser, att Liflands förhärjning längs gränsen redan från början drefs i ett ej ringa omfång. Från flere orter klagades, att de der stående posteringarna voro otillräckliga; skydd kräfdes för den gröda, de magasin och de qvarter, som för

¹⁾ Det förra uttrycket brukas af Lundblad, Karl XII:s hist. I. 150, Jfr Sarauw, Feldz. Karls XII. s. 76.

hären påräknades. Skulle Schlippenbach under sådana förhållanden låta alla sina trupper stå stilla på en plats, låta förhärjningen pågå samt till slut, der han stod, ändå bli öfverflyglad och omringad? Uppenbarligen ålåg honom att hålla gränsbevakning, sörja för Marienburgs och Kokenhusens säkerhet samt dessutom hafva en hufvudstyrka sammandragen till kamp mot en inbrytande större fiendehär. Dessa pligter uppfylde han äfven, så mycket i hans förmåga stod. Åt landmilisen, dock uppblandad med reguliera trupper, mest dragoner, öfverläts gränsens och Marienburgs bevakning; så hade han estländska trupper (under majorerna N. de Molin, C. W. Stackelberg och A. L. v. Rosen) posterade längs Peipusstranden, åt den lifländska landmilisen (under J. H. Brandt, Liphart, Buddenbrock, m. fl.) öfverlät han tryggandet af Marienburg, Kokenhusen och sydöstra gränsen. Sin af mera reguliera trupper bestående hufvudstyrka höll han derimot, så godt sig göra lät, sammandragen kring höggvarteret. Det var ej hans fel, om denna hans enda för rangerad batalj dugliga »fältarmé», utgörande ungefär 3,000¹⁾ man, nu skulle söka mäta sig med en af Europas väldigaste härar.

Under sådana förhållanden måste Schlippenbach från sitt höggvarter föra en oerhördt stor korrespondens. De väldiga, i riksarkivet förvarade massorna af skrivelser från, men i synnerhet till honom vitna derom. Den feberaktiga snabbhet, med hvilken han måste gå till väga, röjer sig i sjelfva utseendet af hans skrivelser; de äro ytterst svårläsliga, ty pennan har formligen flugit öfver papperet; orden äro starkt abbrevierade, meningarna korta och tvärhuggna, nämnteckningen utförd blott med de första bokstäfverna nästan som ett bomärke. Men till innehållet äro hans skrivelser klara, bestämda, rakt på sak gående och — sans phrase, såsom det egnade sig för en man af Karl XII:s tidevarf. Så förde han brevexlingen med sin härs i olika expeditioner åt skilda håll spridda officerare, med befälet i Dorpat och Marienburg, med generalguvernörerna i Riga och Reval, med Cronhiort, Hastfer

¹⁾ Med stöd af rullorna kan man uppgifva de båda finska regementenas rytteri till högst 1,500 man, Schlippenbachs dragonregementes till 600, lifländska dragonernas gick aldrig upp till mer än 200, och fotbataljonernas ej öfver 800; således föga öfver 3,000 man.

och Rudolf Horn, med civila myndigheter och magistratspersoner samt åtskilliga andra. Brefven till honom äro skrifna än på tyska, än på svenska. Sjelf begagnade han vanligen och helst sitt modersmål, tyskan, men kunde äfven uttrycka sig på svenska, ehuru dock med en märkbar tysk brytning.

Af Erik Dahlberg synes Schlippenbach i början hafva mötts med påfallande köld, nästan med misstroende; men denna stämning lade sig efter hand hos den gamle generalguvernören, och ett vänligare förhållande inträdde. Med generalguvernören i Reval Axel Julius De la Gardie började han redan 1701 sin brefvexling, men den kom att föras vida lifvigare under det följande året. Synnerligen vänligt och för dem båda hedrande synes förhållandet länge hafva varit mellan Schlippenbach och Rudolf Horn.

Vaktkårernas befälhafvare stodo i förbindelse icke blott med höggvarteret, utan äfven med hvarandra. Angrep fienden med öfverlägsen makt någon af dem, ålåg det de närmast stående att, äfven utan speciela order, skynda till hans undsättning, men genast sända rapport derom till höggvarteret. Inbröt på något ställe en härjande kosaksvärm, hade närmaste vakter att genast skynda den betryckta orten till hjälp; ofta funno de då före sig spåren af en förhärjning, som de kommit för sent att helt och hållet afstyra, men hvars vidare fortsättning de hämmade. Fienden, som ännu vanligen lätt nog drefs på flykten äfven af en vida underlägsen styrka, förföljdes ibland ett stycke inom sitt eget land, der vedergällning då öfvades. Ofta hade sådana inbrott öfver det ryska området rekognoscering till syfte och voro synnerligen nödiga, då ryssarne, omgärdade af starka befästningar, täta skogar och kringilande kosaksvärmar, öfver sina egna företag bredde en slöja af hemlighet, på samma gång de höllo sin fiende i ständig oro. Eget nog hafva historieskrifvare, och dertill militäriska »fackmän»¹⁾ klandrat, att Schlippenbach i defensivkrig mot en fiende, som förnämligast lade an på förhärjning, utställt gränsvakter.

¹⁾ Lundblåd och Sarauw, båda militärer. Sarauw menar till och med, att alla de till Östersjöländernas försvar ämnade trupperna bort hållas sammandragna på ett ställe, helst vid Dorpat. Orimligheten af ett sådant yrkande borde väl dock genast falla i ögonen.

Redan i juli månad började ryska lodjor visa sig på Peipus, hvars öar snart blefvo fruktade rofnästen. Hökeflycht blef imellertid snart i stånd att utlöpa med sin lilla eskader; han »försökte åtskilliga gånger här och der sin lycka mot fienden, plundrade dennes öar och rofnästen, besköt flere gånger de vid ryska stranden uppkastade förskansningarna och dref försvararne derur». ¹⁾ Schlippenbach sände till hans förstärkning major C. W. Stackelberg med två kompanier. De afseglade den 16 juli till »sjömunden» i Peipus och voro följande dagen vid Porkaholm. Der, berättar Hökeflycht, »stodo vi (den 17 juli) stilla på holmen till middagen; då kommo vid pass 40 ryska lodjor från den Allaskiviska orten direkte på holmen till oss, intet anande, att vi der stodom; men vi gjorde oss i hastighet färdiga till att afhugga deras pass; då förföljde vi dem två mil, och sköt jag en neder i grund på djupet. När vi förföljde dem, så flydde de än vidare in i landet genom en smal bäck; ty fördristade jag mig hvarken för den skog, som var på bägge sidor om bäcken, dem vidare att förfölja, ej heller kunde jag med mera farkoster inkomma, efter bäcken intet var djup nog. Och efter vi förstodom, att de båda byarne Podborro och Linikale oss till stor skada och förhinder voro, ty brände vi dem upp.» Stackelberg, som nu kom efter, seglande med sitt fartyg förbi lemmingarna af de nedbrända byarne, förenade sig med Hökeflycht; de kommo så till byn Ostrowitz, »der de argaste röfvarerna och skändarena skola vara», samt stucko den i brand, hvarefter de rekognoscerade i nejden. Då kom (23 juli) en talrik rysk styrka till häst och till fots, men den mottogs med skarpa skott och retirerade. Slutligen återvände de till Ismen och Rappin, för att derifrån »incommodera och allarmera fienden» ²⁾.

Öfver Vasknarva sökte äfven ryssarne tidigt tränga sig fram, dels ensamt till lands, dels med understöd af sin lodjeflotta. Här hölls vakt af estländska trupper. Längre utgjordes denna vaktpost endast af 200 estländska dragoner under major N. de Molin, hvilken bevakade Peipusstranden från Vasknarva till Aja och Allaskivi. Redan i början af juli

¹⁾ Kelch, s. 236.

²⁾ Hökeflycht, 18 juli. C. W. Stackelberg, 24 juli.

fann han imellertid denna uppgift för svår och begärde förstärkning, som också gafs honom¹⁾.

I medlet af juli var Schlippenbach på besök i Marienburg för att der i samråd med kommandanten Thilaw träffa försvarsanstalter. Man hade nämligen sport, att ryssarne der tillämnade ett angrepp, och några dagar efter Schlippenbachs besök visade sig äfven 500 kosaker som förtrupp; de följdes snart af än flere. Platsen befästes imellertid ytterligare genom några i närheten uppförda batterier, och tre kompanier af Schlippenbachs dragonregemente skickades till undsättning. Ett af dessa kompanier lyckades ryssarne öfverfalla, omringa och förstöra²⁾. Men Schlippenbach, hvilken nu sjelf ditförde förstärkning, öfverrumplade och slog den fiendtliga hufvudstyrkan; han tog då 200 hästar samt en mängd med vapen lastade vagnar. Efter hans aftåg qvarlemnades till gränsbevakning öfverstlöjtn. H. H. v. Liwen, hvilken äfven hämnande inföll på fiendens område³⁾.

Så länge Karl XII låg qvar i sitt höggvarter vid Bauzke, kunde man ännu förbida ett angrepp på Pleskov, hvarför också den ryska hufvudhären hittills hållit sig stilla. På svenska sidan hoppades man snar undsättning och var vid godt mod. Annorlunda blef förhållandet, sedan konungen (11 aug.) brutit upp vester ut för att tåga utefter nästan hela Kurlands sydgräns och till slut stanna vid Grubin (nära Libau), dit höggvarteret förlades. Att han slagit ur hågen tanken på att gå mot Ryssland, var nu uppenbart.

Ryssarne försummade icke det gynsamma tillfället att kasta sig öfver de svenska Östersjöprovinserna, dem de ämnade åtminstone grundligt förhärja, innan konungen hunne komma dem till undsättning. Redan i början af augusti kommo de starkare än vanligt från Novgorod mot Ingermanland och Estland. Öfver Loppis sökte de intränga i Ingermanland, men blefvo der af Cronhiort två gånger tillbakaslagna. Med mindre styrka gjorde de min af att från Vasknarva framtränga mot Estland⁴⁾; här kunde de ej hindras att vid

¹⁾ N. de Molin, 8 juli.

²⁾ Fl. Thilaw, 23 (2 bref), 26 och 29 juli samt 9 aug.

³⁾ Kelch, s. 238.

⁴⁾ N. de Molin, 2 aug.

den ryska stranden uppbygga förskansningar. I sjelfva verket ämnade de väl dock på dessa håll till en början endast sysselsätta och fatshålla de svenska trupperna, medan det tunga slaget egentligen måttades åt Lifland. I slutet af augusti och början af september fick Schlippenbach underrättelse, att ryska hären vid landgränsen sammandrog sig till fruktansvärd styrka i syfte att angripa ¹⁾).

Schlippenbach hade i god tid gjort sig beredd på ett angrepp. Från Dorpat utkommenderade han redan i början af augusti en bataljon af Skyttes infanteriregemente att rycka ut till det fåtaliga fotfolkets förstärkning. Men med anledning af denna order kom ett strängt bref från Dahlberg, som förklarade sig »gern vilja veta, huru dermed vore beskaffadt och huru öfverste Schlippenbach, utan att gifva generalguvernören den ringaste underrättelse, tager på sig dispositionen af denna order». Zöge, som mottog detta bref, förklarade genast (men i bref till Schlippenbach) sig »ej annat veta, än att hans Kongl. Maj:t uppdragit åt hr öfversten befälet öfver den Dorptiska garnisonen och öfver de mot Ryssland till defension destinerade trupper.» ²⁾ Dahlberg, som väl äfven från Schlippenbach fick samma besked, lät sig dermed nöja. Å sin sida arbetade han verksamt på härens förstärkning genom nytt uppbåd af den lifländska landmilisen. ³⁾ Till generalguvernören i Reval samt till Cronhiort skref äfven Schlippenbach och begärde undsättning, men fick till svar, att man på det hållet redan hade fullt upp att göra ⁴⁾).

Utefter gränsen höll Schlippenbach som vanligt en kedja af vaktposter. Peipusstranden mellan Allaskivi och Ismen bevakades af C. W. Stackelberg; vid Rappin stod major A. L. v. Rosen med 200 dragoner och 50 musketerare; på andra sidan Vibosco närmare Petsjory stod H. H. v. Liwen med 200 musketerare och 50 ryttare; längre bort vid Casaritz stod ryttmästare Berndt Rehbinder med 160 man samt vid Rauge kapten v. Nolcken med 100 musketerare och ryttmästaren Brusin med 150 ryttare. Höggvarteret vid Kirrumpä låg 1 mil från

¹⁾ Thilaw, 24 aug., 2 och 7 sept. H. J. Rehbinder, 2 sept.

²⁾ Dahlberg till Zöge, 10 aug. Zöge till Schlippenbach, 13 aug.

³⁾ Dahlberg, 13 aug.

⁴⁾ A. J. De la Gardie, 5 aug. Cronhiort, 7 sept.

Casaritz, 3 mil från Rauge och 6 mil från Rappin. Här hade Schlippenbach sammandragit sin disponibla hufvudstyrka, som utgjorde omkring 2,000 man. Fullt riktigt förutsåg han, att ryssarne ämnade låta sitt hufvudangrepp gå öfver Rauge, hvarför han också åt den der posterade styrkan sökte skaffa en befäst ställning¹⁾.

Otålig att lära känna fiendens styrka och pröfva sina krafter mot den, gick H. H. v. Liwen (antagligen i följd af order att rekognoscera) den 27 aug. öfver gränsen med sin lilla trupp, möjligen något förstärkt²⁾. Snart påträffade han en rysk förtrupp; den drefs på flykten. Men under förföljandet kom han fiendens hufvudstyrka nära; han uppgaf den sedan (nära riktigt) till 8,000 man. Han sökte nu hastigt draga sig undan till Rappin och der förena sig med v. Rosen, nuen upphans vid byn Muischa, 2 mil från Rappin, och måste der hålla stånd. Han skickade genast ett ilbud till Rosen med underrättelse om sitt läge och upptog derpå kampen mot den till hans förföljande utsända, flerdubbelt (om än ej, enligt Fryxell, 40-dnbbelt) öfverlägsna fiendestyrkan. Flere gånger omringad, slog han sig dock ständigt igenom, satte hvarje gång sitt folk i ordning till ny strid och höll så ut ända till midnatten. Då anlände v. Rosen, som från Rappin medtagit 100 dragoner. Under ropet: »Lefve kung Karl!» störtade de sig genast med hurtigt mod mot fienden, som, förbluffad af detta oväntade angrepp, hastigt drog sig tillbaka. Både Liwen och Rosen drogo sig nu åter till sina förra poster.

Följande dagen mottog Rosen 100 man af den finska triplingen, således nyutskrifvet folk, som af Schlippenbach sändts till hans förstärkning, men tillika order att återsända

¹⁾ O. R. Brusin, 29 aug., rapporterar, att han på S:s order uppfört vid kyrkan befästningar, »welche zum Schiessen vor der Infanterie ganz commode seyen».

²⁾ Kelch, s. 238, der Liwens styrka angifves till 200 musketerare och 50 ryttare. Theatr. Europ. XVI. 413 påstår, att han hade 200 musketerare och 500 ryttare. Möjligt, att han i betraktande af uppdragets vikt och fara fått förstärkning; men det är också vanligt i uppgifter från detta krigs historia, att man sätter en nolla för mycket eller för litet. Ur de citerade ställena korrigeras för öfrigt Nordbergs (1. 184) orimliga uppgift, att L. genast inlätit sig i strid samt »haft lyckan att med 200 man drifva 8,000 af ryska kavalleriet till rygga». Fryxell (XXII, 2) följer Nordbergs berättelse, talar sedan om att v. Rosen (denna gång ej Roos), alldeles som en deus ex machina, kommit med 100 man till L:s räddning och drifvit de 8,000 ryssarne på flykten.

de 50 musketerarne. Han skref då till Schlippenbach: »Emedan finnarne hafva endast dels lunt-, dels flintmusköter, såge jag helst, att äfven de 50 musketerarne finge förblifva här;»¹⁾ det beviljades äfven. På upprepad anhållan om förstärkning fick han äfven 200 man af den estländska landmilisen; han hade således inalles 550 man, af hvilka dock de 300 voro föga krigsdugligt folk. Dessutom hade han två järnkanonér. Högre upp vid Warnia ett stycke från Dorpat stod C. W. Stackelberg; han erhöll en förstärkning af 100 ryttare, hvarjämte äfven några kanonbåtar voro ställda till hans disposition. Vid underrättelsen om fiendens sannolika annalkande afmarscherade han till Ismen, der Peipussundet är smalast, för att der »disputera fienden passagen».²⁾ I närheten var Hökeflycht med sin eskader för att från sjösidan betäcka Dorpat.

De första dagarne af september voro ryssarne färdiga att med samlad makt inbryta i Lifland. Öfver den vid Petsjory stående armékåren, hvilken var 10,000 man stark och utgjorde ryska härens egentliga kärntrupp, tog generalen Boris Sjeremetiev sjelf befälet och trängde fram mot Casaritz och Rauge. Bakom dem voro 16,000 man, närmare Pleskov. Af dessa gick en utvald styrka af 3 dragonregementen,³⁾ sannolikt tillökt med en skara kosaker och kalmucker, under befäl af Michailo Sjeremetiev, generalens son, längs Pleskovsjöns vestra strand för att vid Rappin öfvergå Vibosco. Längre bort vid Petrus, der tsaren för tillfället uppehöll sig, var den ryska reserven, talrik, men ännu föga stridsduglig, förlagd. Hela den sålunda kring Pleskov förlagda ryska hären uppgifves till 40,000 man.

På morgonen den 5 sept. började nästan samtidigt Michailo sitt angrepp vid Rappin och hans fader sitt vid Casaritz och Rauge.

¹⁾ A. L. v. Rosen, 28 aug.

²⁾ C. W. Stackelberg, 13, 22 och 24 aug.

³⁾ Bergmann II. 56 — Michailos här skulle då hafva varit omkr. 5,000 man (sedan under slaget förstärkt från Casaritz). Då Gordon (I, 172) uppger angreppshären till 20,000 man, skulle i följd deraf styrkan vid Rappin hafva varit 10,000 man. Adlerfeldt uppger efter ett ögonvitnes intyg 15,000 man, hvarmed, liksom med de af Kelch uppgifva 16,000 man, torde menas hela den i Pleskovs omedelbara närhet förlagda härafdelningen. Sarauw (s. 77, not) bestrider Adlerfeldts uppgift på den grund, att i ögonvitnets berättelse står på ett ställe 15,000, på ett annat 1,500 man; men här är ju endast ett nytt, i ögonen fallande exempel på vårdslöshet i utsättande af nollorna.

Vid Rappin inträngde ryssarne på en oerhörd mängd prämar och andra farkoster, som snart sammanhopades till en tät massa på ytan af Vibosco. Rosen hade här väl ordnat sitt folk och var beredd att eftertryckligt mottaga fienden. Med elden från sina båda järnkanoner samt med välriktade muskötsalvor spred han stor förödelse bland de tätt hoppackade farkosterna; Vibosco blef på denna plats så fylld af lik och spillror, att man nästan kunde vada deröfver. I sin nöd måtte Michailo hafva sändt bud till hufvudhären; ty från Casaritz kom en betydlig skara, som högre upp gick öfver Vibosco och oförmodadt föll v. Rosen i ryggen. Nu lyckades äfven ryssarne på förra stället att komma i land, och den lilla truppen blef snart från alla sidor angripen. Längre höllo dragonerna hjeltemodigt fienden ifrån sig, men omringades till slut helt och hållet af öfvermakten. Den nyutskrifna landmilisen modfäldes, hvilket just icke är mycket att undra på, och sökte till stor del sin räddning i flykten. Men de ej fullt 300 pröfvade krigarne föllo nästan alla kämpande på valplatsen eller blefvo fångna; endast några få lyckades slå sig igenom. Här fick således Thermopylestriden sitt värdiga motstycke. Den tappre v. Rosens krigarbana nådde här sitt slut; det uppgifves, än att han stupat, än att han blifvit fången. Intet fälttecken föll i fiendens händer, ty dragonerna söndersleto sjelfva sina standar och afbröto stängerna. De fallna hade dyrt sålt sina lif; ty, oberäknadt förlusten vid sjelfva öfvergången, hade ryssarne på valplatsen mist omkring 1,000 man, hvilkas lik de sedermera uppstaplade i kringliggande bondgårdar och tillika med dessa antände. Men v. Rosen¹⁾ och hans män hade ej blott gjort sin pligt med ära; genom sin hjeltemodiga sjelfuppooffring möjliggjorde de också den seger, hvarigenom Lifland för den gången räddades.

Vid Casaritz voro de samtidigt angripande ryssarne 3,000 man starka. Hit afsände Schlippenbach ryttmästare Christoffer

¹⁾ Det namn, åt hvilket han gjorde heder, hafva historieskrifvarne, med undantag af Kelch, icke låtit honom behålla. Nordberg (I. 184) kallar honom Anders Gottlieb Roos i början af sin berättelse (men på ett par ställen mot slutet låter han honom ändå heta Rosen). Det felaktiga namnet finnes äfven hos Adlerfeld (I. 156); derefter har det upptagits af Limiers, Lundblad (I. 151), Fryxell (XXII, 2, s. 7) o. Sarauw (s. 76). Att Kelch har rätt mot dem allasamman, styrkes af A. L. v. Rosens bref till Schlippenbach.

Rehbinder till Berndt Rehbinders undsättning. De 160 ryttare, som stodo der förut, hade kraftigt uppehållit fienden. Kort efter Berndt Rehbinders ankomst veko ryssarne undan. Mest bidrog väl den till Rappin skickade undsättningen att försvaga deras anfallsstyrka.

Hårdast blef derimot striden vid Rauge, der fiendens hufvudangrepp egde rum; här utgjorde den ryska styrkan under den äldre Sjeremetievs befäl 7,000 man, och att dessa utgjorde kärntruppen, fick man snart nog erfara. De 250 svenskar, som från början stodo der, hade förskansat sig på en med murar, plankor och spanska ryttare omgifven kyrkogård, hvilken framtill dessutom var skyddad af ett träsk. Ryssarne slog skyndsamt en brygga öfver träsket och angrepo »med stor furie», föga aktande, att de hoptals nedskötes af musköt-salvorna från de välordnade förskansningarna. Efter erhållen underrättelse om detta angrepp ditsände Schlippenbach H. v. Liwen med 180 musketerare, 60 ryttare och 2 kanoner. De salvor, med hvilka ryssarne af dessa helsades, och det kraftiga angrepp, som derpå följde, vållade dem stor manspillan. Efter en stund ditsändes ytterligare öfverstlöjtn. C. A. Stackelberg med fotfolk och kanoner. Nu började svenskarne märkbart få öfverhanden; ryssarne kommo i oordning och förlorade flere fälttecken, deribland den pleskovska borgarfanan. Vid denna tid hade striden vid Casaritz lyckligt utkämpats, och Berndt Reh binder ilade med sin segrande skara till Rauge, der han föll ryssarne i ryggen. Slutligen anlände Schlippenbach sjelf med återstoden af sin hufvudstyrka för att fullborda segern. Han hade först begifvit sig till Casaritz; men då han fann striden der slut, skyndade han till Rauge. Ryssarne, som nu funno sig från flere håll med öfverlägsen taktik angripna, ehuru af en vida ringare styrka, sökte, trots tilltagande förvirring, i det längsta hålla stånd. Schlippenbach, som sjelf var inne midt i det tätaste stridsvimlet, fick två hästar under sig skjutna. Slutligen öfvergåfvo fiendens dragoner sina hästar och sökte rädda sig i en närbelägen skog, men drefvos äfven derur och tvungos att i vild oordning fly öfver fälten. Den heta striden, hvilken börjat redan på morgonen, slöts ej förr än kl. 8 på qvällen. Många fälttecken togos från de slagna, deribland äfven den tsariske prinsens lifstandar, »kostligen borderadt med

guld och silfver»; 2,000 ryssar lågo här döda; ryssarnes sammanräknade förlust på de tre valplatserna för denna väldiga strid uppgifves hafva varit 5,000 man¹⁾.

Segerns närmaste följd blef, att Lifland utrymdes af fienden. Spridda skaror från Casaritz och Rauge föröfvade visserligen åtskilligt ofog här och der, men äfven dessa drogo sig slutligen öfver gränsen²⁾. Schlippenbachs folk tyckes af den hårda kampen hafva blifvit allt för utmattadt för att kunna långt förfölja. Den öfver Rappin inbrutna skaran hade visserligen vunnit framgång; men Michailo begaf sig genast åter till Pleskov, der följande dag (samtidigt med slaget vid Rauge) en segerfest firades. På detta håll hade imellertid äfven stor förlust lidits, och ryssarne vågade ej ens angripa C. W. Stackelberg, som stod vid Ismen, än mindre tränga fram mot Dorpat. De brände Rappin och drogo sig sedan tillbaka öfver gränsen.

Den strid, som utkämpades vid Rauge, Casaritz och Rappin, är tvillingbroder till Dünaslaget, om än icke som sådan behandlad i vår historieskrifning. Dömer man efter antalet stupade fiender, är den vida större än Dünasegern; beräknar man uppgiftens svårighet och fiendens öfvermakt, står den heller icke tillbaka. Schlippenbach hade att bekämpa en flerdubbelt stark, dertill planmässigt anfordrad samt i ej ringa mon organiserad och inöfvad fiende; han hade mot denna öfvermakt att leda en strid, hvilken fördes på obeqväm terräng och på vidt skilda platser. Dömer man efter resultatet, så var segern vid Rauge i sig sjelf af ej mindre betydelse än den vid Dūna. Den lemnade åt Karl fullt fria händer, hvilket han förut ej haft, och gaf äfven åt ryska sidan de svenska vapnen en afgjord öfverlägsenhet. Hade nu Karl fullföljt den vunna segern, skulle han helt säkert genom eröfringen af Pleskov och Novgorod, såsom ursprungligen ämnadt var, hafva varaktigt tryggt sina Östersjöländer. Nu fick den imellertid olycksdiga följder; ty Karl XII, som hädanefter ansåg sig föga hafva att befara från den ryska sidan, tänkte blott på

¹⁾ Nordberg, 1. 189. Adlerfeld I. 165. Kelch (s. 242) uppger, att 2,000 ryska lik räknades vid Rauge och Casaritz (dertill komma då de vid Rappin fallna samt fångarne och de af allmogen dödade flyktingarne).

²⁾ M. J. Reh binder, 10 sept. Dahlberg, 12 sept.

att utföra sitt länge tillämnade inbrott i Polen. Af en följande tids häfdateckning, mest angelägen att få följa Karl XII på hans bana, har dock slaget vid Rauge endast helt flygtigt uppmärksamrats¹⁾, eller har det omtalats under ett synbart bemödande att nedsätta Schlippenbach.

Men i Karl XII:s högqvarter erkände man, åtminstone under den närmast påföljande tiden, till fullo värdet af Schlippenbachs seger. Från Grubin skref Bunge (den 16 sept.) till Schlippenbach: »Jag gratulerar hr öfversten mycket till den stora erhållna segern mot den mäktige och folkrike fienden, varandes den samma intet mindre berömvärd än de vi hafva haft. I dag ankom öfverstlöjtn. Stackelberg, kunnandes jag intet annat finna af hans relation, än att hr öfversten hafver en farlig post, och högnödigt är, att dess armé med flere regementen blifver förstärkt, så framt Lifland skall blifva conserveradt.» Sjelf visade Karl XII sin tacksamhet i handling genom att samma dag utnämna Schlippenbach till generalmajor; »och ehuru väl», skref Bunge i ett nytt bref samma dag, »hr generalmajoren långt för detta bort ega denna karakter, icke dess mindre vill jag förmoda, att han derimot nu så mycket snarare lærer blifva ihogkommen med en generalöjtnants place, som vi dagligen så vinter som sommar förspörja dess segersamma vapen mot den stora ryska hopen.»

Om förstärkning hade Schlippenbach redan före slaget vid Rauge anhållit hos konungen. Nu hade Stackelberg, hvilken till högqvarteret skulle framföra berättelsen om slaget, i uppdrag att ytterligare hemställa om förstärkning, helst

¹⁾ Mest af Carlson, som (VII.464, vid sidan af det utförligt skildrade Dünaslaget) icke med ett enda ord nämner, ens att slaget vid Rauge egt rum, utan endast helt kort omtalar den för Schlippenbach mindre lyckliga striden vid Erestfer. Fryxell berättar väl utförligt om olyckan vid Rappin, men slutar sedan helt tvärt med det kostliga tillägget: »Vi hinna ej berätta om de andra striderna». Lundblad berättar, att »Roos» (v. Rosen) efter striden vid Rappin »återvände till svenska lägret» (!) och der mötte den »till dess undsättning för sent antågande Schlippenbach» (!) samt att anfalllet vid Casaritz blott var ett blindt allarm, af hvilket Schlippenbach likväl skulle hafva låtit sig narra. Orimligt nog klandrar han just i sammanhang med berättelsen om slaget vid Rauge Schlippenbach för att hafva hållit sin styrka delad; det var just därför, att Schlippenbach höll den *samlad*, som han, med uppoffring af truppen vid Rappin, segrade vid Rauge. Icke är det väl möjligt, att Lundblad, sjelf militär, velat ogilla, att Schlippenbach utställt förposter och höll gränsbevakning.

som segern ej kunnat utan högsta ansträngning vinnas och en ny tillökning af fiendens stridskrafter vore att motse. Förstärkningen blef nu också inom kort afsänd. Den bestod af den estländska adelsfanans rytteri (ej hela) under öfverste Fritz Wachtmeister, Österbottens infanteriregemente under öfverste J. v. Campenhausen samt en sqvadron af öfverste E. Stenbocks dragonregemente ¹⁾, till sammans omkring 1,500 man. Schlippenbachs här, som genom de föregående striderna blifvit hårdt medtagen, uppgick efter denna förstärknings erhållande åter till sin ursprungligen bestämda styrka. Senare fick han äfven, efter Dünamündes fall, en del af Ahlbödhls dragoner.

Erfarenheten från Rappin hade visat, att ett angrepp från Vibosco eller Peipussundet ej vore så lätt att afvärja och att således Dorpat behöfde bättre skyddas. I oro häröfver skref Dahlberg (14 sept.) till Schlippenbach: »Jag har den opinion om herr öfverstens conduite, att hr öfversten skall allt så dirigera, att i alla händelser staden Dorpat icke må sättas i fara och blifva exponerad.» I anledning häraf flyttade också Schlippenbach under dessa dagar sitt högkvarter från Kirrumpä till Erestfer, som ligger 3 mil från Dorpat och ej långt från gränsen. För att skydda Marienburg förlade han dit en större trupp af den lifländska landmilisen, hvarjämte han indrog gränsposteringarna vid Rauge och Rogosinsky samt i stället höll en truppstyrka sammandragen mellan Marienburg och Neuhof ²⁾.

Ryssarne synas i följd af den i de senaste striderna vunna erfarenheten mera lagt sig vinn om sina truppers militäriska utbildning än om förökandet af deras antal. Också arbetades med all kraft och, såsom följande händelser utvisade, äfven med framgång på danandet af en fullt stridsduglig här. Det torde hafva varit under denna tid, som Patkul så ifrigt arbetade för det ryska infanteriets utbildning och för anskaffandet af krigskunniga tyska officerare. Kosakerna voro genast färdiga att åter börja sina ströfverier. Efter Schlippenbachs aftåg till Erestfer och de nämnda båda gränsposternas

¹⁾ Kelch, s. 246. Regimentena anlände vid månadens slut. Dahlberg, 20 sept. M. v. Strokirch, 23 sept.

²⁾ E. v. Dahlen, 12 sept.

indragning började de i större massor och på ett verklig oroväckande sätt hemsöka Marienburgs omnejd. Redan vid den tid, då Schlippenbach aftågade, togo dessa härjningståg sin början ¹⁾. Från Marienburg skrefs i slutet af månaden, att de inbrutit »i stor mängd» samt att de kring Laitzen och Semerhof »stuckit allt i brand, dervid äfven bortfört människor och kreatur som byte». Ryttmästare M. J. Reh binder, blef med 80 man redan mot slutet af september öfvermannad af en sådan skara och stupade, hans ryttare blefvo nedgjorda eller förskingrade. Marienburg fruktade redan ett anfall. På några ställen hade imellertid bönderna tappert »mottagit sådana marodefoglar och återvunnit det från andra röfvade bytet». Så oroades dessa trakter äfven under oktober månad ²⁾.

Schlippenbach sökte under november månad få sin här rekryterad genom ett nytt uppbåd af den lifländska landmilisen och skref i sådant syfte till Dahlberg. Denne svarade (13 nov.) med betygande af sin »fasta opinion, att genom hr generalmajorens vaksamma conduite en sådan författning göres vid gränserna, att de inbrytande trupperna väl stå att mota», samt förklarade sig redan hafva utfärdat plakat om det nya uppbådet; utskrifning af borgargarde från de mindre städerna, såsom Wenden, Wolmar och Lemsal, skulle dessutom företagas och vore anförtrodd åt ståthållaren Strokirch; från Fellin skulle ett borgarkompani till häst tillstöta. Dessa trupper skulle ställas till Schlippenbachs disposition, »att bruka och postera, hvar konungens och landets tjenst skulle göra det nödigt.

Att försvarsverket i Lifland kunde, oaktadt de ringa tillgångar, som funnos, likväl en god tid uppehållas, derför har man i ej ringa mon att tacka det beredvilliga understöd, som efter bästa förmåga gafs af ridderskapet och allmogen. Det har mer än en gång påståtts, att lifländska ridderskapet under detta krig skulle i bitter stämning hafva betett sig svekfullt och förrädiskt eller åtminstone likgiltigt och hoglöst mot sin rätta öfverhet. Svårigen kan någon beskyllning vara

¹⁾ E. v. Dahlen, 12 sept. M. J. Reh binder, 16 sept. Thilaw, 18 och 20 sept.

²⁾ Thilaw, 20 och 24 sept., 3, 7, 9 och 12 okt. W. J. v. Tiesenhansen, 12 okt. E. v. Dahlen, 12 okt.

orättvisare. Det må nu med stämningen vara huru som helst (i den saken tarvas här hvarken bekräftelse eller vederläggning); men i handling har ridderskapet på blodiga slagfält och genom sjelfuppostringens dåd burit om sin trohet vitnesbörd, som aldrig kunna jäfvas. Lifländska riddersmän, sådana som Ahlbeyhl, flere af släkten Tiesenhausen, Stackelberg, H. v. Liwen, G. v. Yxkull, M. v. Brömsen, A. L. v. Rosen, flere af släkten Rehbinder, H. v. Hastfer och många andra, för att nu ej tala om W. A. v. Schlippenbach sjelf och hans släkting G. W. v. Schlippenbach, hafva, oaktadt de ej uttryckte sig på svenskt mål, visat uti Sveriges kamp ett nit och en trohet, som ej alltid röjts hos infödda svenskar. Medlemmar af adeln bildade stundom genom eget initiativ frikårer och utgjorde, säkerligen efter bästa förmåga, sin russtjenst. Och den utarmade allmogen har efter måttet af sina krafter dragit krigets tunga börda, visserligen icke utan klagan och i striderna icke alltid med hjeltmod, men med en hörsamhet och en uthållighet, som förtjena att erkännas. Städernas borgerskap, som drabbades af krigets bördor dels genom uppsättning af borgargarde dels genom mottagande af inqvarteringar, rörde derimot, synnerligen i Dorpat, högljudt knot och uppstudsighet samt klagade öfver sina näringars dåliga konjunkturer.

Det oaktadt blef den hjälp, som från provinsen kunde lemnas, svag och otillräcklig. Nöden i Östersjöprovinserna var stor, redan då svenska hären efter Narvaslaget der låg i vinterquarter. Man hade här ej ens hunnit hemta sig efter den gruffiga förhärjning, som ryssarne utan nämnvärdt motstånd fingo anställa, medan Karl X Gustaf krigade i Polen; sedan kom reduktionen med tvärhastig rubbning af egendomsförhållandena, derpå den stora hungersnöden 1695—97 och till slut det förödande kriget. Fattigdom och betryck rädde så i adelshusen som i bondgårdarne; det är att taga med i räkningen, då man ordar om bristfälligheterna i fullgörandet af de hårda kraf, som ställes på landet. Allmogen led af de täta durchmarscherna och blef »genom det myckna skjutsandet utmärglad»; redan tidigt märkte man, att »stora ödesmål vore att betala». ¹⁾ Milisen infann sig, men utsvulten och halfnaken.

¹⁾ A. J. De la Gardie, 11 juli.

Inqvarteringarna vóro, synnerligen på de kungliga arrendegodsen, så tryckande, att ända till 50 à 60 ryttare kunde vara inlogerade på samma ställe.¹⁾ Det från herrgårdarne levererade trossfolket var oftast högst uselt utrustadt; och härtill var bristen på tillgångar säkerligen icke blott en tom förvändning. Med anledning deraf, att en del uppbådade artillerikuskar rymt, skref Kynnairdh²⁾: »Orsaken till deras rymmande har varit, att de så alldeles nakna och utblottade hitsända varit, att de icke så nog som skjorta på kroppen eller skor på fötterna haft och alltså mot den tilltagande kölden uthärda kunnat».

Ej stort bättre förhöll det sig med stamtrupperna. Öfverste Tiesenhausen skref: »Jag har aldrig tänkt, att detta mig anförtrödda regemente vid ett så slätt tillstånd skolat vara, som jag inför mig finner. Ty helt dismunderade äro de gemene, så att, när vintern och kölden kommer, de omöjligen kunna göra Kongl. Maj:ts tjenst; och dessutom äro ganska få officerare vid regementet. Enschild, chefen för Åbo regemente, skref (1 okt.), att folket ej annat fått till sofvel än allenast salt fisk, men intet dricka, utan måst sig med den salta spisen benöja och derpå dricka vatten»; han förklarade, att »här af intet annat vore att se än regementets undergång, som ofelbart inom kort är att befara, så framt sådant icke blifver med en tjenligare anstalt i tid förekommet, helst manskapet nu en del allaredan sjuknat och dessutom natt och dag måste, så väl de som hästarne, stå under bara himmelen ute i en så svår köld, som denna tiden varit.» H. Hastfer beskref det till hans förstärkning kommenderade kavalleriet såsom varande i så uselt skick, att »de gemene hafva nästan inga öfver- och underkläder och dertill bära alldeles utslitna skodon, ja några hafva alls inga att taga på sig; så lamentera äfven officerarne, att de ej fått det ringaste hvarken gage eller traktamente, hvarvid man då lätt kan finna, huru muntra och capabla de lära vara.»

Man begagnade allahanda till buds stående utvägar till bristens afhjelpande eller lindrande. I memorial af den 28 okt. erinrade Hökeflycht om det långa uteblifvandet af de kostpenningar, som månatligen bort gifvas officerarne och skepps-

¹⁾ J. v. Brömsen, 29 sept.

²⁾ Till Dahlberg, 7 okt.

byggmästaren. »Jag så väl som de», klagade han, »måste crepera och har nu i 2 $\frac{1}{2}$ månader inga kostpenningar njutit. Ty bönfaller jag, det hr generalmajoren gunstigast behagade låta tilldela oss vissa gods, af hvilka vi kunna blifva förplägade, hvilka gods mig tycks som är Allaskivi och Thellerhof, emedan båtsmännen der skall tagas; så ock, att proviantpersedlar, som af godsén kunna utfalla, blifva efter Kongl. Maj:ts verdie oss tilldelta af hvad oss anstår och der finnas kan.» Från Dorpat skref Kynnairdh (11 sept.), att der vore »ett mycket slätt tillstånd till defension, särdeles uti arkliet, der inga tjenliga materialier äro att tillgå.» Han tillade: »Såsom jag vid min dervarelse såg de arma soldaternas slätta tillstånd, i det de både sko- och strumpelösa voro, alltså kan jag icke underlåta gifva vid handen, att uti arkliet efter de dödes afgång, när hela kongl. arméen här uppå orten stod, är vorden inlagd en god qvantitet utaf halfslitna stöflar samt skor och strumpor, som än brukliga äro.» I sina följande bref sänder han specifikation på gamla flintgevär, som skulle kunna »med ringa omkostnad repareras för att sedan utdelas åt landmilisen», och säger sig hafva afsänt 400 sådana. Luntbössor och flintmusköter omtalas också som landmilisens vanliga beväpning¹⁾, — då ens sådana funnos att tillgå; annars fick den nöja sig med pikar.

Ett annat bekymmer vållades af officerarnes ofta utbrytande inbördes kif.²⁾ Synnerligen var detta fallet med befälet i Dorpat. Så tyckes Kynnairdh hafva stått i spändt förhållande på flere håll, i synnerhet till v. kommandanten Zöge; så var ock öfverste C. G. Skytte i skarp ovänskap med öfverste M. G. v. Tiesenhausen. Schlippenbach sökte, så godt han kunde, hålla lugn och endrägt vid makt; Kynnairdh fick erfara hans misshag, och Skytte tillrättavisades.³⁾ Afven på flere andra håll föreföll dylikt split.⁴⁾ Befälet visade sig synnerligen ömtåligt i rangfrågor och svårt att tillfredsställa, när det gälde befordringar.

¹⁾ E. v. Dahlen, 24 sept.

²⁾ Jfr. Kelch s. 287.

³⁾ Kynnairdh, 16, 23, 29 sept., 1 okt., M. G. Tiesenhausen, 30 okt., 7 nov.

⁴⁾ Se t. ex. J. Brandt, 7 nov., M. v. Brömsen, 14 nov.

Manstukten upprätthölls under denna framgångens tid med strängt allvar, och det visade sig ibland rätt väl behöfligt. Det omtalas, att våldsamheter och oordningar begingos från manskapets sida, men äfven att de näpstes. Äfven officerarnes förseelser så inom som utom tjensten voro ej undantagna från sträng beifran. Så åtalades en officer, som uppfört sig på förargelseväckande sätt i kyrkan, och förseelsen kallades af generalguvernören »ett svårt crimen». ¹⁾ Likaså hölls i Dorpat räfst med åtskilliga officerare, »som förliden sommar med pukor och trumpeter gått här i staden grassatim», och man anmälde för öfverbefälhafvaren, att det ofta kom »officerare från kriget, hvilka dagligen här i staden allahanda insolentier begå, så att man med klagomål mycket öfverhopad blifver.» ²⁾ I Dorpat tycktes således ej stå riktigt väl till med officerarnes disciplin.

Angreppen från fiendtliga sidan blefvo oroande redan i slutet af september och togo under oktober månad ett än större omfång. Härjningstågen från södra sidan fortforo, och norr ut inbröto ryssarne dels på strandvägen kring Peipus, der de hade en stödjepunkt i sina vid Vasknarva uppförda befästningar, dels kommo de på lodjor öfver sjön. Deras syfte var att bemäktiga sig magasinerna vid Allaskivi och förhärja den kringliggande trakten. Major Hastfer höll i Allaskivi vakt med 120 man och skyddade, Åja med en palissadbefästning. ³⁾ Men Rudolf Horn, som med oro såg, att ryssarne fattade fast fot vid Vasknarva, förmådde Schlippenbach till vidtagande af än större försigtighetsmått. Öfverstlöjtnant B. W. Taube sändes därför dit upp med 270 man och 4 kanoner ⁴⁾; dessutom ditkommanderades Hökeflycht med sin Peipuseeskader för att lemna understöd från sjösidan. ⁵⁾ Fienden var imellertid väl förskansad, och man såg sig ej stark nog att angripa honom; kommenderingen måste äfven dela sig för att afvärja ströftåg på olika håll. I november hitsände Schlippenbach major M. v. Brömsen med 100 man af lifländska landtdragonerna, egentligen för att underhålla

¹⁾ Dahlberg, 21 nov.

²⁾ C. G. Skytte, 10 och 19 dec.

³⁾ W. H. Hastfer, 20 sept., 6 okt.

⁴⁾ B. W. Tanbe, 23 sept., 8 okt.

⁵⁾ Hökeflycht, 21 sept., R. Horn, 29 sept.

kommunikationen med öfverste Hastfer, af hvilken han begärde förstärkning. Brömsen fann redan i närheten af Kaster (nära Embachs utlopp) allt sköfladt och erhöll af en från Ryssland återvändande bonde underrättelse, att fienden lagade sig till ett nytt inbrott. Han besatte då skyndsamt Aja, Kaster och Allaskivi samt gick (8 dec.) med erhållen förstärkning öfver gränsen att rekognoscera. Här öfverrumplade han vid Remmin en fiendtlig trupp och dref den på flykten; »men allt, hvad sig ej kunde med flykten salvera, blef nedhugget». Under de följande två dagarne uppehöll han sig äfven på det ryska området och försummade då icke att »sätta i brand fiendens qvarter, hvarifrån han så ofta incommoderat våra gränser,» hoppandes, att Schlippenbach vore det »nicht improbirend». Derunder tillfångatog han en rysk befälhafvarè vid namn Gurko, »hvilken både under detta och föregående år fört de fiendtliga trupperna ur detta rofnäste mot vårt land». ¹⁾ Schlippenbach var dock ej så alldeles nöjd; Brömsen tillvitades att hafva lemnat uppdraget till Hastfer å sido samt måste sedan äfven i fråga om inbrottet öfver gränsen rättfärdiga sig mot sina »calumnianter». ²⁾

Oroande underrättelser kommo äfven från södra Lifland. Sedan ryssarne der länge härjat på skilda orter, upprättade de slutligen (i december) ett befäst läger vid Luban och drogo till sig apsenliga förstärkningar. Öfverstl. Liphart, som med sitt folk var förlagd i närheten, fann sig, ehuru förstärkt med manskap från garnisonen i Marienburg, ej i stånd att våga ett angrepp, men iakttog fienden och fann honom beredd till uppbrott. ³⁾

Det ser nästan ut, som om ryssarne med dessa rörelser vid krigsskådeplatsens båda motsatta ändar, Vasknarva och Luban, velat förmå Schlippenbach att dela sin styrka för att sedan så mycket lättare slå honom; i sådant fall misslyckades afsigten fullkomligt. Schlippenbach hade sin hufvudstyrka sammandragen inom ett område af 4 mils vidd kring Ererstfer och

¹⁾ M. v. Brömsen, 10 dec. Kelch, s. 257, omtalar v. Brömsens inbrott, men uppgifver oriktigt, att det skett på Schlippenbachs befallning.

²⁾ M. v. Brömsen, 14 och 22 dec.

³⁾ J. J. Brandt, 7, 17 och 18 dec. Öfverstlöjtnant G. H. Yxkull skref redan den 29 okt. från Mentzen, att ryssarne enligt inhemtade trovärdiga underrättelser ämnade redan under vintern med 40,000 man angripa Marienburg.

höll den beredd att när som helst gå mot fienden, i fall denne skulle företaga ett större vinterfälttåg. En rad af gränsposteringar bildade förtruppen: så höll öfverste Bogisl. v. Pahlen gränsvakt vid Aja, öfverstlöjtnanerna Burghausen mellan Aja och Erestfer, v. Plater vid Varbas och Reinh. v. Liewen i nejden af Rappin; patrulleringar och rekognosceringar gjordes liksom under pågående fälttåg. Bakom hufvudstyrkan bildade öfverste Campenhausens regemente, hvilket var förlagdt längre bort vid Kergel,¹⁾ liksom en reservtrupp.

Sjeremetievs här blef efter slaget vid Rauge så godt som nyorganiserad och fick dessutom mot slutet af året ansenliga förstärkningar. Till nya uppbåd af ryska bojarer och bönder slöto sig värfvade skaror af polackar, tatarer, kosaker och kalmucker. Kelch påstår, åberopande ryssarnes egna uppgifter, att denna här skall hafva uppgått till 50,000 man; det antalet uppnådde de, åtminstone nära, under det följande året, då ryska riket uppbjöd hela sin makt för att slag på slag krossa Sveriges välde i Östersjöprovinserna. Men de nykomna skarorna voro ej krigsdugliga, och Sjeremetiev hade tillräckligt erfarit, att sådant folk endast var tillinders. Kärnan af hären utgjorde 10,000 man godt och välöfvadt infanteri, anfördt af tyska officerare, samt ett minst lika talrikt rytteri (med 8 dragonregementen), hvilket dessutom förstärktes med kosakernas och kalmuckernas talrika skaror. Dertill kom ett artilleri af omkring 30 kanoner.²⁾ Med denna styrka ville Sjeremetiev taga en grundlig hämnd för nederlaget vid Rauge och tillika utföra Liflands länge tillämnade förhärjning. Planen var verkligen infernaliskt anlagd. Den gick ut på att under julhelgen, då sorglöshet och feststämning rådde, plötsligen öfverrumpla och omringa Schlippenbachs högqvarter samt nedgöra eller tillfångataga hela hans här. För det ändamålet medförde Sjeremetiev hela sitt artilleri samt 2,000 vagnar lastade med järnbeslagna spanska ryttare, med hvilka den omringade hären skulle kringgårdas. Efter vunnen seger skulle Liflands förhärjning midt i vintern blifva riktigt förödande. Om Patkul, såsom det berättas, har varit med, så har väl han icke varit främmande för planen.

¹⁾ Campenhausen, 21 dec.

²⁾ Kelch, 3. Bergmann II. 59.

Vid jultiden inträngde ryska hären, omkring 25,000 man stark, med stor hastighet, dels öfver Vibosco, dels öfver det tillfrusna Peipussundet. Förberedelserna voro omsorgsfullt hemlighållna och sjelfva utförandet från början egnadt att åstadkomma en öfverraskning. Det blef så äfven till viss grad, ty Schlippenbach hade väntat sig ett anfall af 10,000 man, och på att möta en så stor styrka var han beredd; men för att tillbakaslå dubbla antalet var hans här ej tillräcklig.¹⁾

På Erestfers herregård firade Schlippenbach ännu julhelgen i skötet af sin familj och i kretsen af inbjudna officerare, då det första oroande budskapet framfördes. Det kom från öfverste v. Pahlen den 28 december. Burghausen, som redan på förhand beordrats att undsätta v. Pahlen, »när honom något tillstöta mände», ryckte genast dit, och order gafs öfver hela lägret, att man skulle hålla sig färdig. Burghausen återvände imellertid snart med underrättelsen, att endast en mindre styrka af fiender der visat sig. Men följande dagen sände Plater från sin post rapport, att fienden snarligen vore att vänta, ehuru man ännu ej kunde med säkerhet veta, hvarifrån angreppet komme att ske. Sjelf gick Plater med några ryttare ut att rekognoscera och blef i stånd att kl. 9 på aftonen sända Schlippenbach pålitlig underrättelse, hvar fienden stod; nu fingo Skyttes, De la Gardies, Liwens och Stackelbergs bataljoner order att göra sig marschfärdiga och under natten samlas vid Erestfer.

På morgonen den 30 dec. började slaget.²⁾ Först stötte R. ^{29 dec} v. Liewen på fiendens »förtrupp», hvilken var 12,000 man stark; det var väl antagligen det ryska rytteriet, hvilket plägade bilda

¹⁾ Sagan, att Schlippenbach på Erestfer lät sig öfverrnmpla af rysarne, uppdukas först af Fant (Utk. till Sv. hist. V. 38), hvilken historiefkrifvare à la Voltaire sålunda lät de glada jullekarne pikant nog afbrytas. Lundblad (I. 153) upprepar på god tro sagan efter Fant. Sedan har den blifvit en trosartikel snart sagdt. Saranw (s. 115) betviflar den dock och undrar, hvarifrån den kan hafva kommit.

²⁾ Om dateringen se Bergmann II. 73. Hufvudkällan för berättelserna om slaget är Schlippenbachs egen relation (hos Adlerfeld I. 585) samt den derpå grundade flygskriften: En sannfärdig Berättelse om . . . den action som sig tilldrog ej långt från Erestfer. Noggrannast följes den af Keleh, s. 257-62, och Adlerfeld, mer vårdslöst af Nordberg I. 203. Fryxell (XXII, 2, 3, 6) låter de svenska ryttarne, då de sågo (i skymningen och krutröken!) fotfolkets återtag, genast taga till flykten i vild oordning» samt öfverdrifver fotfolkets förlust derhän, att »blott 2 soldater och några officerare lyckades undkomma». Lundblad (I. 150) låter rytteriet (de finska kärntrupperna!) gripas af en »panisk förskräckelse».

härens första linie, under det fotfolket utgjorde den andra. Utan tvekan anföll han ändå med sina 300 ryttare, men blef efter en häftig strid öfvermannad; sjelf stupade han eller blef fången, och två ryttmästare satte äfven lifvet till. Ryttnarne drogo sig då förföljda af fienden till den estländska adelsfanans kvarter vid Puschar. Ryttmästare Fritzky, som der förde befälet öfver en sqvadron, hejdade nu den förföljande fienden och gaf ryttnarne rådruum att åter ordna sig.

Schlippenbach hade under tiden dragit till sig äfven det åboläniska, estländska och karelska rytteriet samt Stenbocks dragoner, så att han nu hade ungefär 1,500 man samlade hos sig; dessutom medförde han ett artilleri af 6 kanoner¹⁾. Ett stycke från byn Erestfer träffade han fienden, som genast angrep utefter hela linien. Både framifrån och åt sidorna utbredde sig nu ständigt nya skaror af fiendtligt rytteri och fotfolk, »som hvart ögonblick, såsom man förmärkte, liksom en ström sig ökte och förstärkte». Faran var stor, ty fienden sökte kringgå svenska hären från båda sidor och kom med en del folk bakom den höjd, på hvilken kanonerna voro uppställda. Nu lät därför Schlippenbach sitt fotfolk draga sig tillbaka till denna höjd; sedan han sjelf under tiden med rytteriet uppehållit den påträngande fienden, drog han sig också dit. De mot kullen anstormande ryska trupperna blefvo af kanonerna och muskötsalvorna så mottagna, att de slutligen kastades öfver ända och flydde bort till den fiendtliga hufvudstyrkan. »Således», heter det i berättelsen, »blef fienden och vi en liten tid mot hvarandra stående, emedan det befruktades, att ännu ett starkare hinderhåll måtte för handen vara.» Schlippenbach sökte därför draga till sig Campenhausens infanteriregemente samt återstoden af det karelska rytteriet och de Stenbockska dragonerna. Med de sistnämnda lyckades det; men budbäraren, som afgick till Campenhausen, tog miste om rätta vägen och fördröjde sig, hvadan regementet kom för sent. Mot de åter hårdt påträngande ryssarne företog då Schlippenbach ett nytt angrepp. H. v. Liwen posterades vid kanonerna för att skydda dem. C. A. Stackelberg ställdes vid en korsväg för att der hålla fienden undan, medan de båda öfriga fotfolksbataljonerna marscherade upp i midten och rytteriet ordnade sig på flyg-

¹⁾ »2 Paar Metall-regements-Stycken och 2 st. treepundiga af järn» heter det i berättelsen om fältslaget.

larne. »Der gick», heter det, »chargeringen allt stadigt med rätta allvar för sig, helst efter som fienden fått till sig sitt artilleri och sköt utan uppehåll, hvarmed han vårt ringa manskap stor skada förorsakade.»

Nu tillstundade aftonen. Schlippenbach såg, att kringränning svårligen längre stod att förhindra, om man vidare höll stånd, helst som ammunition nu började tryta för fotfolket. Han beslöt därför att i god ordning draga sig tillbaka. Rytteriet beordrades därför att under befäl af öfverste Fr. Wachtmeister genom ett allmänt angrepp i fronten och åt sidorna uppehålla fienden, medan fotfolket, förande kanonerna med sig, började återmarschen. Men då efter utfördt värf rytteriet skulle draga sig tillbaka för att från båda sidorna betäcka fotfolket, trängde fienden från båda sidor så häftigt efter, att rytteriet under den starka påtryckningen råkade i oordning och kastade sig in på fotfolket. Schlippenbach och Wachtmeister sökte på allt sätt bringa ryttarne i ordning, men förgäves. Fienden störtade sig nu in bland fotfolket, som, ehuru bragt i förvirring, likväl höll stånd, men också blef till största delen nedgjordt. »Sanning är det», säger berättelsen, »att man näppeligen lärer hört hafva, huru tappert och desperat manskapet sig har försvarat; men att göra en sådan rufvelig myckenhet ett fullkomligt motstånd var i längden omöjligt, utan de alltså uppoffrat sitt lif med de meste officerare på årones säng.» Två af kanonerna blefvo då äfven tagna. Major Stahl (af De la Gardieska bataljonen) räddade imellertid några hundra man och de öfriga kanonerna samt förenade sig med Schlippenbach och Wachtmeister. H. v. Liwen och Stackelberg jämte några andra officerare räddade sig under skydd af den täta krutröken och det tilltagande mörkret samt slöto sig till den lilla skaran; hit samlades ock efter hand flere. Det inbrytande mörkret omöjliggjorde vidare angrepp och förföljelse från fiendens sida. Schlippenbach lät nu återstoden af fotfolket jämte Stenbocks dragoner marschera till det gamla slottet Sagnitz ett par mil på sidan om Erestfer. Sjelf stannade han öfver natten med 300 ryttare vid Koikull, hvarifrån han mot morgonen drog efter till Sagnitz. Dit anlände något senare på dagen Campenhausen med sitt régemente, hvilket under föregående natt kommit till Erestfer. Sålunda var nu Schlip-

penbach åter stridsfärdig ¹⁾, hade dertill vid Sagnitz en skyddad ställning och kunde draga till sig flere förstärkningar. Fienden, som nu i sin ordning var öfverraskad, fann ej rådligt att utsätta sig för nya äfventyrligheter, utan drog snart med oförrättadt ärende ur Lifland, sedan dock dessförinnan åtskillig förhärjelse utförts.

Den mördande striden, hvilken räckt från dagbräckningen ända till nattmörkrets inbrott, hade på svenska sidan kostat 700 man lifvet ²⁾, utom åtskilliga fångar, samt upprifvit en stor del af härens kärntrupp. »Att fienden», säger Kelch, »måste hafva förlorat vida mer, kunde man deraf sluta, att de våra fäktat ganska desperat och i följd af fiendens oerhörda mängd ej gerna kunnat skjuta fel»; af en rysk fånge fick man sedan veta, att ryssarne sjelfva anslagit sin förlust till 3,000 man, bland hvilka voro tre öfverstar. Om Campenhausens ankomst i rätt tid kunnat gifva en förmonligare vändning åt slaget, hör till gissningarnas område; genom hans fördröjda ankomst vans åtminstone, att Schlippenbach genast dagen efter slaget var i stånd att åter bjuda fienden spetsen. Skall slaget vid Erestfer kallas ett nederlag, så hade det dock de strategiska följderna af en seger; ty mer än ryska härens utdrifvande ur Lifland hade i alla händelser ej kunnat vinnas. Derimot hade det hela den moraliska påföljden af ett nederlag. Flere af landmilisen, hvilka varit med i slaget och räddat sig med flykten, beskrefvo i sina hemorter fiendens makt som oimotståndlig och öfverdrefvo den lidna förlusten ³⁾; derigenom uppjagades i vida kretsar ångest och förfäran. Schlippenbach sökte, i hvad han kunde, motverka det skadliga intrycket; han bestred, att något nederlag här lidits, enär han efter mördande kamp mot en öfverlägsen fiende ej slagits till-

¹⁾ I bref af den 10 okt. till Schlippenbach uppgifver Campenhausen sitt regementes numerär till 800 man. I en specifikation af 15 dec. an gifves numerären till 827 man. Schlippenbach var således efter regementets ankomst lika stark, som då slaget började.

²⁾ Enligt Schlippenbachs egen uppgift i sin relation. Gordon (I. 173) uppger 1,000 man — vida mindre öfverdrifvet, än man hunnat vänta af en förf., hvilken låter ryssarne vinna slaget vid Erestfer »inom en tid af en timme», förfölja de slagna en hel mil, taga *hela* deras artilleri och tross samt till antalet vara tre ryssar mot en svensk (i verkligheten 20,000 mot ungefär 2,000!).

³⁾ A. J. De la Gardies plakat af 8 jan. 1702.

baka, utan stode stridfärdig i sitt höggvarter på sidan om denne, samt betonade, att fienden inom kort funnit sig förlåten att draga sina trupper ur Lifland.

Under de första dagarne af året 1702 gick en rysk skara öfver den tillfrusna Peipus och steg i land vid Allaskivi; Molins 60 dragoner, som der stodo posterade, måste draga sig tillbaka. Byn Allaskivi blef då förstörd, och bönderna, som voro sysselsatta med bortförande af sin spanmål, till stor del mördade; en del af dem blefvo inspärrade i husen och tillika med dessa uppbrända. Till all lycka inträffade dock nu ett töväder, hvarigenom Peipus blef ofarbar och således nya härjningar från den sidan ej kunde företagas ¹⁾.

Sagnitz förblef Schlippenbachs höggvarter under hela förra hälften af det nu ingångna året. Under denna tid lemnades han i det hela ostörd af ryssarne och fick således rådrum att arbeta på återställelsen af sin hårdt medtagna försvarsstyrka. Han satte sig nu i nära förbindelse med generalguvernören i Reval A. J. De la Gardie, hos hvilken han dock stundom trodde sig förmärka en viss tröghet. I bref af den 13 jan. begärde han, att de till Reval flydda »desertörerna» från Erestfer ofördröjligen måtte återsändas, »förmodandes derutinnan en promptare effect, än hittills försports vid de deserterades af landmilisen samt dragonernas hitskickande» ²⁾. Han vände sig äfven till konungen med anhållan om förstärkning. I följd af kunglig befallning utgafs då ett plakat, hvari påbjöds, att »samtliga adeln, arrendatorerna, amtmännen och andra betjente utan något dröjsmål skulle sitta upp och begifva sig till armén» ²⁾. För påskyndande af verkställigheten afsände Schlippenbach (den 1 febr.) ett nytt maningsbref. Generalguvernören svarade, att han till ridderskapets och adelns ditskyndande ej kunnat göra mera än hvad redan gjorts, förmodande, att de »efter sin underdånigste huld- och pligtighet sig oförsumligen der infinna, så vida de vilja undgå faran af fiskalens åtalan och det i plakaterna stadgade straffet» (godsens indragning); beträffande utskrifningen af borgare ur de mindre städerna afvaktade han ytterligare besked från Kongl. Maj:t. Af Dahlberg anordnades utskrifningen af ny landmilis i Lifland

¹⁾ Kelch s. 263.

²⁾ A. J. De la Gardie, 15 jan. 1702.

med vanlig raskhet. Till Rudolf Horn och Hastfer vände man sig slutligen äfven med begäran om truppförstärkning, som, ehuru i mindre omfång, också utverkades ¹⁾).

Lika ifrigt sökte Schlippenbach anskaffa vapen och krigsförnödenheter. Hos De la Gardie förfrågade han sig om beloppet af de kanoner, muskötter och pistoler, som kunde umbäras. Svaret blef, att inga sådana för tillfället funnes till hands, men att skrifvelse afgått till krigskollegium med förfrågan, huruvida behofvet kunde fyllas från Sverige. Krigskollegii svar blef, att inga nya stycken kunnat sändas till Reval, »utan skola efter konungens order till Riga transporteras 60 st. trepundiga och 30 st. sexpundiga järnstycken», hvaraf Schlippenbach kunde begära så mycket han fann nödigt. Dessutom sändes en del kanoner från Narva ²⁾). Anskaffandet af nödig beklädnad åt manskapet kräfde äfven omtanke; Schlippenbach skref, att »armén börjar numera blifva temligen tunn bespunnen»; i slutet af april skickades därför 16,000 alnar vadmal från Reval. Andra förnödenheter afsändes tidtals i flere mindre poster. Bristen var dock i alla fall stor, och flere officerare måste permitteras för sitt »dismunderade tillstånd» ³⁾).

I första förtrytelsen öfver den vid Erestfer lidna skadan uttryckte Schlippenbach sitt missnöje med Cronhiort, som ej genom diversioner från finska sidan mera sysselsatt fienden, och skref på sin brutna svenska, att en sådan försummelse torde medföra ett »schwärt anschwar». Rudolf Horn instämde deri gerna. Så skref han till Schlippenbach (10 febr.): »Jag har med fägnad förnummit, att fiendens så olika starkare makt dock måst lida en olika starkare afgang, och önskar hr gen.-maj. af allt hjerta lika ära och framgång mot denne trolöse fienden. Det är visst nog att beklaga, att mot fienden å denna sidan, hvarest han temligen svag är, ingen diversion göres och den starkaste fiendens makt lemnas hr generalmajoren, distraherad der på halfön. Dock kunna vi å bägge sidor trygga oss dervid, att så väl hr generalmajoren som jag intet underlätit hos hr gen.-major Cronhiort derom ofta nog att påminna.»

¹⁾ Dens., 13 febr., 13 mars.

²⁾ Dens., 20 mars, 3 april. R. Horn 7 mars.

³⁾ Schlippenbach till A. J. De la Gardie, 7 maj,

I ett följande bref (17 febr.) skrifver han: »Sedan hr gen.-major Cronhiort mig med åtskilliga bref alldeles en omöjlighet föreställt att å denna sidan göra fienden en diversion, undfår jag i går först genom en express bref, att han med kommenderadt manskap varit ända åt Galladitz och haft desse in att gå inåt Ryssland vid Rettkina och söka emportera eller ruinera magasinet vid Osmina, men säger nu ej sådant kunna ske i brist af skjuts och proviant, den jag ju ej kunde uppbåda, emedan jag ju ej visste af hans uppbrott, som ock emedan strömmen i ån så väl som ock den ryska stranden varit temligen bredt öppen. Nu hafver han sig åter tillbaka dragit till Nyen.»

För båda krigsskådeplatserna var det af vikt, att Peipus-eskadern sattes i stånd att med någon rimlig utsigt till framgång kunna upptaga striden mot fiendens fruktansvärdt ökade sjömakt. Man egnade ock deråt nödig uppmärksamhet. Vid Dorpat byggdes två jakter, Vivat och Carolus XII, hvilka kunde föra 10 till 12 kanoner hvardera, två galliot-pråmar, hvardera med 6 kanoner, och ett bombarderskepp, som förde två mörsare; dessutom reparerades en del gamla slupar och lodjor¹⁾. Befälet öfver denna sålunda ökade sjöstyrka gafs åt kommandörkapten C. G. Löschern, hvars näraste man Jonas Hökeflycht blef. .

Man kunde vänta, att ryssarne till våren skulle med fördubblad styrka börja sitt nya fälttåg. Icke desto mindre närde man på svenska sidan stora förhoppningar, ja beredde sig att gå anfallsvi till väga. I bref till Hedvig Eleonora hade Schlippenbach (i april) framställt sitt behof af ytterligare förstärkning; regeringen i Stockholm beslöt då, att 4 finska regementen (Nylands, Björneborgs, Tavastehus och Savolax), till sammans 4,500 man fotfolk och 1,500 man rytteri, skulle till Lifland öfversändas. Dessutom hade ankommit kunglig befallning, att en ny uppsättning af svenska rekryter skulle transporteras till Hapsal, och af dessa voro 8,000 man ämnade för Schlippenbachs armé. Generalguvernören såg därför framtiden i ljus. Utom de finska trupperna, hvilka redan voro »parata att embarquera», och de svenska rekryterna hade

¹⁾ Kelch, s. 267. Jfr Gyllengranat, Sveriges sjökr. hist. I. 278.

man ju att tillgå den från Estland och Lifland uppbådade milisen, hvilken, sangviniskt nog, anslogs till 16,000 man. Schlippenbach skulle sålunda inom kort komma att »agera med en armé af 40,000 man»¹⁾. Det talades nu till och med om ett angrepp mot Pleskov, hvars eröfring skulle blifva en upprättelse för missödet vid Erestfer.

Cronhiort, hvilken ej delade de stora förhoppningarna, varnade för utsväfvande krigsplaner. Han erinrade, att »man är beordrad att gå defensivt», och ville »råda derhän, att man denna svaga makten icke onödigt kastar i äfventyr och, sedan den gått öfver ända, tillika drager fienden in i landet, hvarest de sedan utan något motstånd kunde sig öfver detta numer vanmäktiga fäderneslandet utbreda»; han uppmanade därför att »ingenting taga sig för, utan det att möjligast betäcka och skydda landet, så framt icke på någon ort fienden så mycket finge att göra, att dess bästa och mesta makt der nogsamts sysselsatt och occuperad blefve»²⁾. Sjelf torde väl Schlippenbach hafva i det hela hyst samma betänkligheter, men han ville också för sina rustningar draga all fördel af den genom förhoppningarna nytända ifvern och torde väl i sjelfva verket hafva hoppats att till våren kunna gå anfallsvis till väga³⁾.

Men äfven de måttliga förväntningar, som Schlippenbach kunde hafva hyst, blefvo grymt gäckade. Snart omtalade generalguvernören, att de från Finland »förmodande» rekryterna »hafva hvarken karbiner eller värjor, begärande förden-skull, att de vid anländandet med sådana här måtte förses; men som här alls inga karbiner för tiden finnas, ej heller några andra än knektevärjor, hvilka allaredo till de öfverkomna rekryter till fots äro destinerade, så kan jag derutinnan hr generalmajoren intet hjelpa»⁴⁾. Den påräknade rekrytsändningen från Sverige krympte ansenligt ihop, och på den väntade stora landmilisen var föga att räkna.

¹⁾ A. J. De la Gardie, 2 maj.

²⁾ Cronhiort, 30 april.

³⁾ Af Gordons (I. 174) uppgift, att Schlippenbach ämnade »med en armé af 20,000 man gå mot Pleskov», synes, att ryssarne måtte hafva känt denna hans afsigt samt äfven beloppet af den här, som han torde hafva räknat på att kunna uppbringa.

⁴⁾ A. J. De la Gardie, 9 maj.

Derimot ingingo tid efter annan oroande underrättelser om ryssarnes stora rustningar. Redan den 24 mars skref Rudolf Horn: »Fienden skall sin makt vid Novgorod så väl som Osmina mycket förstärka; men utaf herr generalmajorens bref förnimmer jag ock, det han skall vid Pleskov mycket stark vara. Det synes af allt sådant, det han torde hafva desse in icke allenast Lif-, utan jämväl Est- och Ingermanland med ens att öfversvämma, och torde han ännu intet annat hinder för sig finna än brist på hästefoder; men lär sig snart det ena med det andra yttra, när gräset börjar framkomma.» Den 21 april talar han om »de stora författningar, som fienden detta år gjort vid Peipska sjön med åtskilliga fartygs upptimrande af tyska byggmästare», och förmodar, att ryssarne »torde söka, när vår flotta utlupen är, till äfventyrs att fatta posto med någon stark makt ofvanom inloppet vid Embachviken och samma flotta från Dorpat afskära». Han tillägger: »Jag styrkes i denna min mening af det sorgfälliga gränsens bevakande och den secretesse fienden brukar.» Ä andra sidan hade slugt nog utspridts, att Ryssland hotades med ett inbrott af turkar och tatarer och med auledning deraf måste dela sin styrka, äfvensom att tsaren hade för afsigt att med en här af 70,000 man inbryta i Polen ¹⁾. På svenska sidan satte man visserligen ej blind tillit till dessa rykten, men man mildrade dermed något sin oro.

Illusionerna skulle i alla fall snart skingras. Redan i slutet af maj väutade sig Schlippenbach med full säkerhet ett ryskt inbrott i Lifland ²⁾ och sjelf fann han, trots alla ansträngningar, sin styrka helt liten, knappt mer än 6,000 man. Han begärde nu (i bref af den 29 maj), att öfverste Nieroth med någon del af sitt i Reval som garnison förlagda regemente måtte sändas till förstärkning åt den lifländska hären, »all den stund fienden med stor makt nalkas gränsen», och Schlippenbach vore »med litet infanteri försedd». Generalguvernörens svar blef, att Nieroths regemente icke erhållit sin mun-

¹⁾ R. Horn, 29 maj.

²⁾ J. H. Brandt, 5 maj, meddelade, att ryssarne sammandrogo sig vid Pleskov och att uppbrottsorder voro meddelade. I nytt bref af d. 17 juni yttrar han dock, att ryssarne sjelfva fruktade sig ej kunna företaga anfall i följd af ett väntadt fredsbrott med turkarne.

dering, utan vore denna först att från Stockholm vänta. En vecka senare ankom munderingen från Stockholm, och då fick Nieroth order att bryta upp¹⁾. Som landmilisen infunnit sig fåtalig och eländigt utrustad, begärde Schlippenbach (8 juni), att adeln och arrendatorerna måtte strängt tillhållas att »hvar efter sin förmögenhet och vilkor prestera 2, 3 å 4 munderta karlar till häst». Men derpå fick han till svar: »Som herr generalmajoren sjelf nogsamt vet, med hvad kontributioner, utgärder, durchmarscher, skjutsningar och mera dylikt detta landet continuerligen och allt från rupturets begynnelse blifvit och än dagligen blifver graveradt, förutom utskrifningen af landmilitien, som med deras mundering och underhållning otroligt angripit och försvagat landet, till förtigande af de mångfaldiga dupleringarna och ersättningarna, som nu olyckligen krävas 4 å 5 och flere gånger om året, hvarigenom vederbörande oundgängligen måste blifva utblottade och oförmögne, så att sjelfva och pura omöjligheten ligger i vägen; så förmenar jag intet annat, än lärar hr generalmajoren som en raisonnabel man uti så beskaffadt val, och då ingen kan obli-geras öfver omöjligheten, väl finna sig²⁾.

Samtidigt vände sig Schlippenbach äfven till Cronhiort för att förmå denne att genom ett inbrott öfver gränsen tvinga fienden att dela sin styrka. Han fick till svar, att man först till den 5 juli kunde vara färdig med ett sådant uppbrott. »Om då», tillades det, »herr generalmajoren kunde göra det samma, torde något vara till fiendens skräck och afsaknad förmodande.» Slutligen sammankrympte dock detta så bebådade företag derhän, att Cronhiort med en ströfkår gick ett litet stycke öfver gränsen för att rekognoscera, »eftersom fienden hotat, nu som i sista tiden, med några tusende tattare vilja falla in och göra en ravage». ³⁾ I följd af de oroande tecknen från denna sida höll derför öfverste W. H. Hastfer med 1,300 man, mest fotfolk, vakt vid Vasknarva, der rysarne på andra stranden af ån uppfört starka befästningar ⁴⁾.

¹⁾ A. J. De la Gardie, 6 och 9 juni.

²⁾ A. J. De la Gardie, 16 juni.

³⁾ Cronhiort, 4, 25 och 28 juni.

⁴⁾ Kelch, s. 289.

Redan i slutet af maj började den ryska lodjeflottan med stor öfvermakt visa sig på Peipus. Då Löschern och Hökeflycht vid denna tid lupit ut med fem fartyg, mötte de i närheten af Ismen öfver 100 ryska lodjor, hvilka de genast angrepo. Efter en skarp strid måste ryssarne draga sig tillbaka till sina egna stränder. Då de svenska fartygen förföljde dem, varseblefs ett på ryska stranden uppslaget läger, hvarifrån sköts ur 6 grofva kanoner. Nästan under ett helt dygn besköto de detta läger, hvarefter slutligen det ryska manskapet drog sig undan derifrån. Men nu visade sig en stor mängd ryska galärer, hvarför jakten Flundran, förd af löjtnant Mårten Hökeflycht (Jonas Hökeflychts bror), sändes till skeppsvarfvet vid Embachmynningen för att hemta mera ammunition. Nära mynningen blef han omringad af 47 fiendtliga lodjor, och då man i följd af vindstilla ej kunde lemna honom undsättning från eskadern, gick jakten förlorad och Hökeflycht stupade. Fienden sökte genast begagna denna framgång genom att söka intaga blockhuset vid Embachmynningen; der samlade sig inom kort öfver 150 ryska halfgalärer. Men nu hade också den svenska eskadern hunnit återvända. Hela dagen den 1 juni, hela den påföljande natten och ett stycke på andra dagen vexlades skott mellan de svenska och ryska eskadrarne; slutligen måste dock ryssarne draga sig tillbaka, men landstego i stället vid Ismen.

Den 22 maj hade Sjeremetjev i spetsen för en anseelig här af välutrustade trupper, mest infödda ryssar, kommit till Pleskov och förenat sig med der varande trupper; han hade sagt sig skola vid midsommarstiden inbryta ¹⁾). Han ämnade nu med samlad makt öfvervöldigande kasta sig öfver Lifland; en mindre styrka skulle på lodjeflottan öfverföras för att förstöra svenska sjömakten samt innesluta eller åtminstone isolera Dorpat, medan han sjelf med hufvudhären skulle tåga landvägen mot Schlippenbach. Om denna plan visste man imidlertid ännu på svenska sidan intet. Man gaf här mera akt på de hotande rörelser, som ryssarne gjorde från novgorodska sidan, der samtidigt äfven afgörande händelser förbereddes.

¹⁾ J. H. Brandt, 16 juni.

Ryssarnes midt imot Vasknarva uppförda befästningar och ditförda truppförstärkningar oroadе Rudolf Horn; äfven Schlippenbach hade mer än en gång befarat en öfverflygling från det hållet. För att lugna den förre och göra en diversion till förmon för den senare företog nn öfverste Hastfer i början af juli ett angrepp på de vid Vasknarva förskansade ryssarne. Löschern understödde honom dervid med sin eskader, hvilken för det ändamålet seglat dit upp från Embachmynningen. Förskansningarna beskötos från skeppen och motsatta stranden så grundligt, att byggnaderna söndersplittrades; derefter landstego 500 man på andra stranden, jagade ryssarne in i skogarne, antände 19 byar samt förstörde återstoden af fiendens förskansningar. Nu erhöll imellertid Löschern under rättelse, att en stor fiendtlig galérflotta ämnade öfverfalla blockhuset vid Embachmynningen samt sålunda afskåra honom från återvägen. Han inskeppade därför på qvällen genast sitt folk, afseglade under natten samt återvände lyckligt.

Det var Sjeremetievs länge förberedda plan, som nu bragtes till utförande. Fram på dagen den 12 juli seglade Löschern ut ett litet stycke från Embachmynningen, emedan fienden sades hafva sammandragit en stor sjömakт vid Porka. »Jag kunde ej», skrifver han, »se något som liknade fartyg; det såg ut, som vore det träd.» Då utkommenderades kapten Jonas Hökeflycht med jakten Vivat för att närmare undersöka, men skulle dervid, om möjligt vore, undvika att gifva sig i strid. Han kom i sigte af den fiendtliga flottan, som sedan visade sig utgöra omkring 300 fartyg, drog sig tillbaka, men blef då en hel mil förföljd af 50 till 60 halfgalärer, stötte på grund och blef till slut omringad. Så länge skarpa skott funnos att tillgå, höll han fienden kraftigt ifrån sig; men då ammunitionen började taga slut och kanonerna genom hettan blefvo obrukbara, började de ryska galèrerna tränga sig in på Vivat för att äntra. Genom utkastade handgranater sökte imellertid Hökeflychts folk ännu en stund »göra uppstigandet surt» för fienden. Då slutligen skeppet äntrats och redan en mängd ryssar stigit upp på det samma, satte Hökeflycht eld i krutdurken och sprängde så skeppet med det derpå varande folket i luften; de fiendtliga galärer, som befunno sig närmast, blefvo

dervid äfven förstörda¹⁾. »Fienden led dervid», säger Kelch, »sådan skada, att han hade orsak nog att egna de män, som här föllo, käckas soldaters ära.»

Löschern, som ej kunnat lemna Hökeflycht någon undsättning, fick i stället med de öfriga fartygen kämpa till eget sjelf-försvar mot den fiendtliga sjömaktens hufvudstyrka. Skott vexlades uuder återstoden af dagen, och endast med möda kunde man hålla fienden på afstånd. Tillfogade man fienden afbräck, var dock det man sjelf led mera kämbart. De fyra fartygen måste slutligen, svårt skadade, draga sig in i Embachmynningen och räkna för lycka, att de ej blefvo omringade. Snart vimlade ryska fartyg der utanför och trängde efter in. Elden från blockhuset och strandbatterierna höll dem dock en stund på afstånd, så att man hann föra fartygen i säkerhet längre uppåt ån. I längden kunde dock ej fiendens stora öfvermakt hejdas. Ryssarne bemäktigade sig mynningen och blockhuset, hvarefter de landsatte sina medförda trupper, hvilka i första häpenheten uppgåfvos till 16,000 man, men, åtminstone till en början, verkligen voro hälften af detta antal.²⁾ De spridde sig, brännande och ödeläggande, kringsvärmade så Dorpats omnejd och förstärktes med de skaror som landstigit vid Ismen.

Samtidigt bröt Sjeremetjev sjelf upp med sin hufvudhär, hvilken från ryska och polska källor då uppgafs till 40,000

¹⁾ Denna berättelse om Hökeflychts slut grundar sig på Löscherens eget bref till Schlippenbach af 12 juli samt till C. G. Skytte (af 11 juli). Den vanliga berättelsen, sådan den förekommer hos Fryxell, Gyllen-granat (I. 279) och Bäckström (XVII. 186), är hemtad från Nordberg. Enligt den skulle Löschern befunnit sig i Embachmynningen, Hökeflycht derifrån utsändts att rekognoscera, men då blifvit »i en vik» (!), angripen af 200 lodjor, »flere gånger drifvit fienden tillbaka med förlust» (ensam mot 200!) och, ändå omringad, till slut sprängt sitt skepp och med det samma ej mindre än 20 (!) fiendtliga fartyg i luften. Kelch (s. 292), som sanningsenligt berättar sjelfva händelsen, förlägger den dock till orätt tid och ställe; han låter nämligen Hökeflycht på sjelfva återfärden från Vasknarva hafva blifvit efter samt då stött på grund och blifvit omringad.

²⁾ Löschern till Skytte, 14 juli. Skytte till Schlippenbach, s. d. De vid Dorpat landstigna fienderna, som af Skytte beräknats till 16,000 man, angåfvos sedan af en å Marienburg fången ryss, Ossip, till 7,000 (Rapport af 4 augusti). I en relation från Kurland (af 24 juli) omtalas äfven en annan öfver Peipus förd lika stor skara (den vid Ismen), hvilken väl till slut sammansmält med den förra.

man.¹⁾ Han gick öfver gränsen vid Rappin och tågade derifrån öfver Neuhausen till Kirrumpä, hvarifrån han snart åter bröt upp. Den 16 juli stod ryska hären vid Erestfer. Närmast denna ort var hufvudstyrkan af Schlippenbachs dragonregemente under öfverstlöjtnant Kaulbars förlagd. Kaulbars inlät sig sig följande dagen i strid, men blef illa medfaren och måste söka skydd hos hufvudhären.

Den 18 juli tidigt på morgonen afsände Schlippenbach major Otto v. Rosen med 300 ryttare för att utforska fiendens ställning. Rosen fann då, att fienden intagit en hotande ställning vid Urbs' kyrka. Hans ryttare tillbakaträngdes i handgemäng med ryska ryttarskaror, och han sjelf blef fången. Samtidigt hade Schlippenbach äfven på ett annat håll rekognoscerat och funnit, att fienden der ämnade kringgå ett moras för att sedan från sidan och bakifrån angripa Sagnitz. Han begärde nu af sina officerare ett skriftligt utlåtande, huruvida man ej borde lemna Sagnitz och söka skydd bakom Embach. Officerarne gillade efter en kort öfverläggning förslaget, och hären passerade i två kolonner öfver bryggorna vid Teilitz och Hummelhof, af hvilka den förra upprefs, den andra med stark betäckning tryggades. »Det var», säger Kelch, »början till vår snart följande olycka, att man lemnat Sagnitz, hvars nejd, såsom de krigserfarne tro, skall vara synnerligen beqväm för en batalj, och begifvit sig in bland de Hummelhofska träskmarkerna.» För att kunna tillförlitligt härutinnan döma måste man först och främst hafva med egna ögon sett trakten vid Sagnitz. De »krigserfarne» — till hvilka för öfrigt Schlippenbach och hans officerare väl med fog må räknas — kunna måhända hafva olika meningar. Under vanliga förhållanden skulle helt visst, tycks det, den utvalda ställningen, der man hade Embach framför sig och moras på ömse sidor, hafva gifvit ett godt skydd. Nu fann man imellertid vid framkomsten, att den starka sommarhettan till stor del uttorkat träskan samt betydligt sänkt åns vattenstånd. Ställnin-

¹⁾ Enligt den kurländska rapporten 50,000, enligt Ossips uppgift 40,000. (17,000 man qvarstannade i Petsjory.) Vigtigare är, att öfverstlöjtn. Brandt, som sett ryska hären på nära håll, (i bref till Schlippenbach af 11 aug.) uppskattar dess styrka till 40,000 man.

gen visade sig dock förmonlig nog ändå; åtminstone kan man svårligen i henne söka orsaken till slagets förlust.

Den 19 juli på morgonen kom fienden antågande i täta, öfverskådliga skaror. På flere grunda ställen öfvergingo ryssarne ån, på andra beredde de sig väg af nedvräkt hus och annan i hast hopskaffad fyllning; så trängde de på en gång fram från flere sidor. Svenska hären med sin anförare i spetsen knäföll nu för att bedja Gud om kraft att hålla ut i den förestående hårda kampen. Styrkt af bönen, gick man derpå åt olika håll den anstormande fienden till mötes. I följd af det våldsamma, oregelbundna angreppet var det icke möjligt för försvararne att hålla någon systematisk slagordning. »Regementena», heter det i Schlippenbachs relation, »gingo mot fienden, allt efter som tiden tillät, angrepo och secunderade, såsom en hvar fann tjenligt». I början tycktes striden vilja gå väl. Både fotfolket och rytteriet höllo fienden så varm, att han förlorade en stor mängd af sitt folk; äfven gjorde artilleriet, som var förlagdt på en höjd, honom märkbar skada; ja man nödgade fiendens hela rytteri att vika till ån samt lemna tre fältslangor, tre haubitzer äfvensom några standard och bagagevagnar i sticket. Nu lät Schlippenbach sitt rytteri sätta efter den vikande fienden, men derigenom skilde det sig till skada för det hela från fotfolket. Under förföljandet kommo ryttarne för nära det bland småskog och träsk stående fiendtliga fotfolket, hvilket helsade dem med en mördande eld. De vikande ryska ryttarne, som hunnit fram till ån, men der icke kunde i hast komma öfver, höllo då åter stånd och gjorde snart ett nytt allmänt angrepp. Då led det svenska rytteriet en ansenlig förlust, synnerligen det karelska regementet, hvars alla ryttmästare stupade eller fingo hästarne skjutna under sig. Det ryska fotfolkets eld blef slutligen så förödande, att de hårdt ansatta ryttarne icke mer kunde hålla stånd, utan måste taga till flykten. Snart blef det svenska fotfolket, som hittills efter bästa förmåga hållit fienden ifrån sig, på alla sidor omringadt och med vild häftighet angripet. Slaget var nu ohjelpigt förloradt. Ryssarne icke blott återtog sina egna kanoner, som de vid slagets början mist, utan eröfrade dertill hela det svenska artilleriet, som utgjorde 17

kanoner. Fotfolket bragtes helt och hållet i upplösning; hela bataljoner blefvo nedhuggna eller tillfångatagna, och till slut sökte en hvar rädda sig, så godt han kunde. Svenska härens förlust uppgifves till 840 man döda och minst lika många fångar. ¹⁾ Afven för ryssarne var den vunna segern dyrköpt; deras förlust var ej mindre, utan måhända större än svenskarnes ²⁾.

Ryssarne förföljde ej de slagne, utan stannade öfver natten på slagfältet, der de begrofv sina egna döda, men läto de svenska liken ligga obegrafna. Man fick sålunda tid att rädda åtminstone den slagna härens kvarlevor. De flyende ryttarne stannade först i Pernau. Spridda skaror af fotfolket kommo efter några dagar fram här och der ur skogarne. Schlippenbach hopsamlade dessa och begaf sig med dem till Fellin, der han en vecka uppehöll sig, sysselsatt med att åter, så godt sig göra lät, bringa sitt fotfolk i ordning. Sedan drog han med detta till Pernau, der han åter hade sin lilla här samlad; den uppgick nu till ej fullt 3,000 man.

Under de närmaste dagarne efter slaget spridde sig ryssarne åt alla håll för att bränna och sköfla. Gräslig var den förhärjelse, som nu öfvergick mellersta Lifland. »De brände», berättar Kelch, »flere kyrkor, mer än 100 adelsgårdar, några små köpingar och väl 1,000 byar så platta och kala, att knappt ett halmstrå blef öfrigt. Stora boskapshjordar drefvo de dels till Ryssland, dels nedhöggo de dem och togo deraf hvad dem behagade; inälvor och hvad annars de ej togo vara på, läto de ligga, så att stora fält sågo ut som slagtarplatser. De nedgjorde män, qvinnor och barn utan åtskilnad eller bortförde dem fångna. En stor olycka var, att de packade många hundra minderåriga barn liksom gäss i vagnar och släpade dem bort till Tatariet för att der sälja dem eller låta

¹⁾ Kelch s. 296. — Bergmann II. 77 uppger svenskarnes förlust till »mellan 1,998 och 5,490». Den första summan kan vara den exakta förlustsiffran (hvilken ryssarne denna gång verkligen voro i stånd att noggrant uppgifva!), den andra är tydligen hela svenska härens åtminstone ungefärliga styrka.

²⁾ Af Bergmann (l. c.) uppgifves den, skrytsamt och orimligt, till »400 döda och 150 sårade» (bland de förra dock tre öfverstar, hvilket redan tyder på en vida större manspillan). I den förut citerade kurländska relationen säges, att ryssarne kort efter slaget sjelfva uppgåfvo sin förlust till 3,000 man.

dem uppfostras i tatarisk hedendom. Afven var det en stor olycka, att i följd af ett utfärdadt förbud spanmålen icke förts till städerna utan för arméns bättre förplägning qvarhölls på godsens; nu gingo under det allmänna brännandet väl 100 skeppslaster spanmål upp i rök.» Sjeremetjev skref till tsaren: »Åt alla sidor lät jag sända ut folk för att fånga och plundra; intet har undgått förödelsen; allt är förstördt eller uppbrändt; trupperna hafva bortfört flere tusen män, kvinnor och barn äfvensom minst 20,000 arbetshästar och nötboskap, oberäknadt hvad de förtärt, nedstuckit eller sönderhackat, och det måtte vara minst dubbelt så mycket.» Till tsaren öfversände han 38,035 rubel, som vid plundringarna vunnits. »Man kunde», anmärker belåtet Bergmann, »föra kriget billigt, då förhärjningarna inbragte så mycket.»

I dagarne före slaget hade öfverstlöjtnant J. H. Brandt, som med en landmilisbataljon och en afdelning öselska och nyländska ryttare var i Marienburg, fått Schlippenbachs order att marschera af till hufvudhären. I bref af den 19 juli svarade han, att landmilisbataljonen omöjligen kunde uthärda en ilmarsch, hvarföre han lemnat den åt öfverstlöjtnant Yxkull på Mentzens gods; med ryttarne skulle han ofördröjligen bryta upp. »Men», tillade han, ej anande att, just under det han skref, det afgörande slaget som bäst pågick, »ryktet förmlär, att den ordinära passagen till Sagnitz redan lär vara afskuren»; han lofvade att ändå efter bästa förmåga söka tränga sig fram. Han framkom till Wolmar den 26 juli, såg i nejden en gräslig förödelse, hvilken ännu pågick, och fann samlade 1,000 förtviflade bönder, beredda att sätta sig till motvärn. Nu fick han der Schlippenbachs order att qvarstanna. På slagfältet vid Sagnitz lät han begravva de ännu qvarliggande liken och bidrog, i förening med bönderna, så godt sig göra lät, att afhålla de spridda mordbrännareskarorna från vestra Lifland¹⁾.

Efter så utförd förhärjning drog en afdelning af den seg-rande hären till Dorpat och syntes göra min af att vilja innesluta det.²⁾ Sjelf tågade Sjeremetjev med hufvudhären söder ut och slog sig ned i Kirrumpä;³⁾ han tycktes finna nöje uti

¹⁾ J. H. Brandts' bref af 19, 26, 29 juli och 1 augusti.

²⁾ C. G. Skytte, 4 aug.

³⁾ Thilaw, 7 aug. (det sista af Thilaws bref till Schlippenbach).

att ockupera denna plats, som så mycket påminde om slaget vid Rauge, hvilket han nu grundligt hämnats. Man fruktade nu, att »staden Riga genom mordbrännande skulle lemnas åt Vulcanus ¹⁾». Faran gick imellertid snart öfver både för Dorpat och Riga; belägringshären lemnade Dorpat efter endast 5 dagars uppehåll; Sjeremetjev skickade ofördröjligen artilleriet och bagaget från Kirrumpä öfver gränsen och tågade snart efter med sin här. Underrättelsen om Karl XII:s några dagar före Schlippenbachs nederlag vunna seger vid Clissov torde hafva frambragt denna verkan. Tsaren, som väl ej annat kunde föreställa sig, än att Karl skulle komma sin betryckta provins till hjälp, gaf återtågsorder åt Sjeremetjev, och denna hade nu omsider framkommit.

Ett efterspel gafs ändå till slut af det blodiga dramat. Den vid Petsjory stående reservhären, som ännu icke fått något med af bytet, fick nämligen nu i början af augusti bryta in för att bemäktiga sig det af sina flesta försvarare öfvergifna Marienburg. Thilaw hade här till slottets försvar 300 man lifländsk landmilis. Men folket var kient försedt, och slottsbyggnaden kunde ej motstå fiendens medförda grofva artilleri. Ryssarne nedsköto till slut nästan alldeles murarne på den ena sidan, och besättningen nödgades i följd deraf dagtinga. Thilaw begaf sig för detta ändamål ut till ryska lägret samt utverkade, att besättningen erhöill fritt aftåg. Men då ryssarne redan till en del inkommit i slottet, satte artillerikaptenen Wulff och styckjunkaren Gottschlich eld i krutkamriären och sprängde sålunda slottet med dem, som der inne voro i luften (den 23 aug)²⁾. I följd deraf förklarade ryssarne kapitulationen bruten, hvarefter den aftågande garnisonen öfvermannades och togs till fånga. Den värnlösa staden sköflades och uppgick i lågor; invånarne bortsläpades i fångenskap och trälldom. Icke anade då ryssarne, att de bland fångarne förde med sig sin egen blifvande herskarinna.

Från Marienburg drogo ryssarne under öfverste Bauer, efter att hafva sköflat öfver 600 kringliggande orter, till det ett stycke derifrån vid sjön liggande adelsgodset Mentzen,

¹⁾ J. H. Brandt, 13 aug.

²⁾ Kelch (s. 287) förlägger orätt Marienburgs fall till slutet af juni månad.

hvars egare, den tappre öfverstlöjtnant G. W. v. Yxkull här länge mot dem hållit gränsvakt med en på hans egen bekostnad upprättad frikår af 250 musketerare. Nu hade han dessutom fått Brandts landmilisbataljon, så att hans manskap uppgick till 430 man ¹⁾. Gården hade han omgifvit med palisader och på annat sätt befäst. Den måste belägras som en fästning och försvarades ännu i början af september ²⁾ med stort mannamod. Då flere stormningar misslyckats, lät till slut Bauer beskjuta gården med bomber, så att den raserades och uppgick i brand; de tappra försvararne hade då hopsmält till 110 man. Nu först erbjöd sig Yxkull att uppgifva fästet mot vilkor att med återstoden af sin besättning erhålla fritt aftåg. Bauer gaf honom detta löfte, men bröt det, uppfylld af raseri, genast, så snart besättningen uttågade, samt bortförde Yxkull och hans män fångna till Ryssland. Den sedermera så förbisedda landmilisen afslöt sålunda med en värdig handling af trohet och sjelfuppooffring den storartade kamp, som med ringa krafter förts till Liflands försvar under åren 1701 och 1702.

Medan Liflands förhärjning som grufligast pågick, ankom Kongl. Maj:ts nådiga skrifvelse, som påbjöd hållande af tack-sägelsegudstjenst med anledning af den nyligen vunna segern vid Clissov i södra Polen. Man kan lätt tänka sig, med hvilka känslor den misshandlade, husvilla befolkningen skulle begå denna högtid. Till någon del tjente den dock att afvända förtvivlans utbrott, ty man hoppades på konungens snara återkomst samt derefter följande seger och fred. Ja, hade nu Karl XII med sin segrande här återkommit till undsättning, åt sitt i den hårda försvarskampen dignande folk, då skulle han hafva rätt uppfyllt sin konungsliga pligt och ej behöft befara saknaden af en sig fullt värdig fiende att bekämpa. Östersjöprovinserna skulle då hafva kunnat räddas. Visserligen var Liflands försvarshär slagen och en stor del af landet i grund förhärjadt; men ännu hade ingen af landets befästa platser fallit med undantag af det bräckliga Marienburg, som dock, nedskjutet, ej var för fienden till någon nytta; ännu var

¹⁾ Brandt, 19 juli.

²⁾ G. W. v. Yxkulls sista bref till Schlippenbach är skrifvet i Mentzen den 2 september.

befolkningens trohet, hvilken med heder bestått så hårda prof, orubbad samt, såsom de närmast följande årens häruppsättning visade i stånd till en ny storartad kraftansträngning. Men det blef Liflands och Estlands lott att, öfvergifna af sin konung och Sveriges makt, förblöda i en hopplös, dock ända till slutet med ära och trohet förd kamp.

Tryckfel.

Sid. 10 r. 3 uppfir. står: *Ej i ringa mån.* Läs: *I ej ringa mon.*
 ” 15 ” 7 ” står ; i st. f. ,